

1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları

Firdes TEMİZGÜNEY

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi – Tarih Bölümü

E-Mail: temizguney@hotmail.com

Geliş Tarihi: 29.12.2017 Kabul Tarihi: 04.06.2018

ÖZ

TEMİZGÜNEY, Firdes, 1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları, CTAD, Yıl 14, Sayı 27 (Bahar 2018), s. 181-211.

14 Mayıs 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti, 1954 ve 1957 seçimlerini de kazandı. 1954 yılına kadar özellikle ekonomide görülen yükseliş, DP’yi halkın ve basının gözünde yüceltmek için yeterli oldu. Ancak bu tarihten sonra DP’nin takip ettiği siyaset, eleştirileri de beraberinde getirdi. Özellikle iktidar-muhalefet arasındaki ilişkiler ve muhalefetin eleştirileri DP’yi zorlayan etkenler arasındaydı. Yine basın üzerinde zamanla oluşturulan baskılar, ülkedeki gerilimin artmasına sebep oldu. Bu süreçte ordunun DP’ye karşı almış olduğu tavır da çok önemliydi. Asker ile DP arasındaki gerilimin oluşmasında DP’nin 1950’de orduda gerçekleştirdiği tasfiye etkili oldu. Fakat bu gerginliğin özellikle 1954’ten itibaren artmaya başladığı söylenebilir. Nitekim bu dönemden itibaren ordu içerisinde muhalif oluşumlar gelişmeye başladı.

1960 yılına gelindiğinde iktidar-muhalefet ilişkileri iyice gerginleşti. CHP’nin öfkeli muhalefeti DP’yi farklı uygulamalara yöneltti. DP, muhalefet ve basının faaliyetlerini araştırmak üzere 18 Mayıs 1960’da mecliste on beş kişiden oluşan bir “Tahkikat Komisyonu” kurdu. Buna muhalefet, basın ve üniversiteler çok sert tepki gösterdiler. Bu gelişmelerin sonunda ülkede siyasal ve sosyal bir kriz yaşanmış, İstanbul ve Ankara’da meydana gelen öğrenci olayları, bunun yansıması olmuştur. Bu çalışmanın amacı, 1960 darbesine giden süreçte önemli gelişmelerden biri olan, İstanbul ve Ankara’da meydana gelen üniversite öğrenci olaylarını, İstanbul ekseninde ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, İstanbul, Öğrenci Olayları, Üniversite, 27 Mayıs 1960 Darbesi.

ABSTRACT

TEMİZGÜNEY, Firdes, **An Important Profile in the Process Towards the Coup in 1960: Student Upheavals in Istanbul**, CTAD, Volume 14, Issue 27, pp. 181-211.

The Democratic Party (DP) which came into power on May 14, 1950 won the elections in 1954 and 1957, as well. The increase especially in economy until 1954 was enough for DP to be glorified before the public and the press. However, after this date, the politics of the party came along with the criticisms. Especially the relations between the government and the opposition parties and the criticisms of the opposition parties were among the challenging issues for DP. Still, the pressures imposed upon the press in time caused an increase in the tension for the country. The military attitude towards DP was also very important during this process. The reason behind the tension between the army and DP was because of the discharges in the army conducted by DP in 1950. However, it can be stated that the tension started to increase especially after 1954. Thus from then, opposing structures started to develop within the army.

In 1960, the relations between the government and the opposition parties became more and more tense. Fierce opposition of the Republican People's Party (CHP) caused DP to canalize into different practices. DP formed an 'Inquiry Commission' including fifteen people in the Parliament on May 18, 1960 in order to investigate the activities of the opposition party and the press. The opposition parties, the press and the universities showed very harsh reaction against this situation. As a result of these developments, a political and social crisis occurred in the country and the student upheavals in Istanbul and Ankara were the reflection thereof. The aim of this study is to touch upon the university student upheavals in Istanbul and Ankara, which were among the significant incidents towards the coup of 1960, within the context of Istanbul.

Keywords: Democratic Party, Istanbul, Student Upheavals, University, Coup of May 27, 1960.

Giriş

Türkiye'de "öğrenci olayları" günümüze özgü bir olgu olmayıp kökenleri çok eskilere dayanmaktadır. Osmanlı'da XVI. yüzyıla kadar geri götürülebilecek öğrenci olayları, Darülfünun ve Yüksekokulların açılması ile yeni bir boyut kazandı. Ancak Birinci Meşrutiyet öncesi ve Yeni Osmanlılar hareketine paralel olarak gelişip, 1908'e kadar geçen süreçteki üniversite kökenli öğrenci olayları, bilinçli ve uygar bir anlayıştan oldukça uzaktı. Daha çok günlük gelişmelerin protestosu boyutunu aşmayan bu olayların sebepleri arasında sosyo-ekonomik ve kültürel geri kalmışlık yer almaktaydı.¹

Meşrutiyet'in ilanı üzerinde de etkisi görülen öğrenci olayları, bu tarihten sonra da devam etti ve Balkan Savaşları başlayıncaya kadar sürdü.² Birinci

¹ Yücel Aktar, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, Gündoğan Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 1999, s. 98-99.

² Talip Can, "Yükseköğretimde Öğrenci Olayları", *Eğitim Yönetimi*, Güz 1996, Sayı 4, s. 531-532.

Dünya Savaşı sırasında genç nüfusun Osmanlı ordusu içinde savaşa katılması, zaten örgütlü bir yapıdan uzak olan öğrenci kesiminde eyleme dönük bir davranışa olanak tanımadı.³ Bununla birlikte savaş devam ederken, 1916 yılı içinde öğrenci hareketleri açısından en uzun soluklu olarak varlığını koruyacak olan Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) kuruldu.⁴

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte başlayan işgal süreci, toplumun her kesiminde olduğu gibi öğrenciler arasında da büyük bir tepki doğurdu. 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgali, öğretim üyeleri ve öğrencilerin protestosu ile karşılandı. 19 Mayıs 1919'da İstanbul'da yapılan Fatih Mitingi'nde, 23 ve 30 Mayıs 1919 günlerinde Sultanahmet Meydanı'nda gerçekleştirilen mitinglerde gençler işgali kınamışlar, ulusal bilinci ayağa kaldırarak halkın uyandırılması, Anadolu'ya silah kaçırılması gibi konularda örgütlenip Anadolu'da savaşa katılmışlardır.⁵

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da öğrenci hareketleri devam etti. Cumhuriyet'in ilke ve inkılâplarının taşıyıcısı ve savunucusu olarak görülen gençler, MTTB, Türk Ocakları ve Halkevleri ile birlikte bu amaca hizmet ederken, ülkenin tek üniversitesinin bulunduğu İstanbul'da örgütlendiler. Bundan sonra İstanbul, öğrenci hareketlerinin merkezi haline geldi ve ülkede yaşanan problemlerin de tepkisel sesi oldu. Bu bağlamda gerçekleşen bir diğer gençlik eylemi ise 16 Kasım 1924'de yine İstanbul'da gerçekleşti. Üniversite öğrencilerinin tramvaylarda yarım ücret yerine tam ücret alınmasına tepki olarak çıkan olaylar, iki öğrencinin yaralanması ve tramvay şirketinin üniversiteliler tarafından tahribiyle sonuçlandı. 1928 yılı "*Vatandaş Türkçe Konuş*" ve 1929 ise yerli malı kullanmayı teşvik kampanyaları ile geçti.

1930'lu yıllar Türkiye'de inkılâpların benimsenmesi konusunda -özellikle de kültür alanında- bir takım atılımların yapılmaya çalışıldığı dönemin başlangıcı oldu. Türkçenin ulusal kimlik oluşturmada hayati bir öneme sahip olduğundan hareketle dil alanında çalışmalar yapıldı.⁶ Bu doğrultuda 1933 yılı, milliyetçi gençlik hareketlerinin yoğunluk kazandığı bir yıl oldu.⁷ Aynı yıl Yataklı Vagonlar Şirketi müdürünün Türkçe konuşan bir memura hakaret etmesi⁸ ve 1933 yılında Sofya'daki Türk mezarlığının Bulgarlar tarafından tahrip edilmesi gibi konular

³ Aktar, *age.*, s. 175.

⁴ Milli Türk Talebe Birliği ile ilgili bilgi için bkz. Doğan Duman-Serkan Yorgancılar, *Türkçülükten İslamcılığa Milli Türk Talebe Birliği*, Vadi Yayınları, Ankara, 2008.

⁵ Can, *agm.*, s. 532.

⁶ Hakan Uzun, "Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt VI, Sayı 3, Eylül 2009, s. 58.

⁷ Mahmut Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 91.

⁸ Vagon Li olayı ve öğrencilerin tepkisi ile ilgili bilgi için bkz. Şaduman Halıcı, "Vagon Li Olayı: Türkçe'ye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı 11, 2007, s. 63-77; Uzun, *agm.*, 57-81; Goloğlu, *age.*, s. 91-92).

üniversite öğrencilerinin protesto ve mitingler düzenlemelerine neden oldu.⁹ Bu arada öğrenciler seslerini duyurabilmek adına yayın faaliyetlerine de başladılar ve MTTB'nin önderliğinde 1933 yılında Birlik Dergisi'ni yayınladılar.¹⁰

1930'lu yılların üniversite öğrencilerini harekete geçiren önemli sorunlarından biri de Hatay meselesiydi. Hatay konusunda Suriye ile sıkıntılarının devam ettiği bir dönemde MTTB, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını desteklemek amacıyla İstanbul'da bir miting organize etmek istediyse de, bu isteği reddedildi. Buna rağmen MTTB, programından vazgeçmedi ve izinsiz yapılan bu miting dolayısıyla İçişleri Bakanlığı'nın yazılı emri ile 22 Kasım 1936 tarihinde kapatıldı.¹¹ 1936 yılında kapatılan MTTB'nin açılışı ancak 1946 yılında oldu. Bu süreçte kapalı olmasına rağmen üniversite öğrencileri üzerindeki etkisi devam etti. Bunun en açık göstergesi 4 Aralık 1945'de meydana gelen "Tan Hadisesi"dir.¹² Sol düşüncenin temsilcisi olan gazete, üniversite öğrencilerinin saldırısına uğradı.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Sovyetlerin Türkiye'den toprak ve Boğazlardan üs istemesi, Sovyet karşıtı öğrenci hareketlerinde büyük bir artış meydana getirdi. Öğrenciler Ankara'da büyük bir miting düzenledi. Ayrıca Ankara yükseköğrenim gençliği 1947'de solcu öğretim üyelerinin Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden çıkarılması için yine bir miting düzenledi. Yine aynı yıl gençlik Ankara, İzmir ve İstanbul'da komünizm aleyhine gösteriler yaptı. Sol karşıtı gösteriler 1940'lı yılların sonlarında da devam etti. Bu yıllar aynı zamanda Türk siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı. Çok partili hayata geçiş süreciyle birlikte DP kuruldu. Kuruluşundan kısa bir süre sonra 25 Şubat 1947'de İstanbul Üniversitesi'ne mensup bazı gençler Ankara'da DP genel merkezini ziyaret ettiler.

DP döneminin üniversiteler açısından yaptığı en önemli gelişme ise İstanbul ve Ankara'dan sonra İzmir, Erzurum ve Trabzon gibi illerde yeni üniversitelerin açılması oldu. Ancak DP döneminde, üniversite özerkliğinin, İstanbul ve Ankara dışındaki üniversitelere verilmediği dikkat çekmektedir.

Üniversitelerin sayısının artması ile birlikte öğrenci örgütlenmelerini temsil eden çok sayıda yeni teşkilatlanma da ortaya çıktı. 1944'te İstanbul Üniversitesi içinde ve Mihri Belli'nin liderliğinde "İlerici Gençler Birliği" adıyla bir öğrenci birliği kuruldu. Ancak kısa bir süre sonra "gizli emellerle siyasal çalışmalar yaptıkları"

⁹ Olaylarla ilgili bilgi için bkz. Uzun, agm., s.70-71; Goloğlu, age., s. 93-95.

¹⁰ Duman-Yorgancılar, age., s. 35-37, 44.

¹¹ Duman-Yorgancılar, age., s. 52-54.

¹² Tan Gazetesi olayı ile ilgili bilgi için bkz. Ali Ulvi Özdemir, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 49, Bahar 2012, s. 179-216; Ayla Acar, "Basında 'Tan Olayı' - 4 Aralık 1945", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt II, Sayı 43, 2012, s. 1-22.

gerekçesiyle birlik üyesi gençlerin büyük bir kısmı tutuklandı ve İlerici Gençlik Birliği de son buldu. Bununla birlikte üniversite öğrencileri arasında ilk kez siyasal cepheleşmeye gidildiği görülmektedir.¹³ Bu cepheleşmeye paralel olarak 1949 yılında İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nin öncülüğüyle Türkiye Milli Talebe Federasyonu kuruldu.¹⁴ 1951 yılında ise Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Türk Kadınlar Birliği, Kızılay Gençlik Kolu, Anadolu Oymağı ve Milliyetçiler Derneğinin bir araya gelmesiyle kuruldu. “Milli Gençlik Komitesi” adıyla oluşturulan bu kuruluşa 20 Haziran 1952’de Türk Devrim Ocakları ve Türkiye Tekstil İşçileri Federasyonu (TEKSİF) da dâhil oldu.¹⁵ Bu şekilde daha aktif bir yapıya sahip olan öğrenci teşkilatlanmalarının, çok partili hayata geçiş sürecinde sayıları giderek artarken, aynı doğrultuda öğrenci hareketleri de büyük bir ivme kazandı.

1950’li yıllar ise öğrenci olayları açısından yine hareketli bir dönem oldu. Genel ve millî sorunlar üzerinde yoğunlaşan bu olayların çıkış noktası, Kıbrıs meselesiydi. Bu doğrultuda başta Ankara ve İstanbul olmak üzere ülkenin pek çok yerinde Enosis karşıtı mitingler düzenlendi. Bu döneme genel olarak bakıldığında; sol karşıtı gelişen olaylar, Kore’de şehit olan askerler için yapılan anma toplantıları, 1951 yılında Kırşehir’de Atatürk büstünün kırılışını kınamak için yapılan mitingler dikkat çekiyordu.¹⁶ 1956 yılında İstanbul Üniversitesinin açılış töreninde öğrencilere konuşma hakkı verilmemesi ve Turhan Feyzioğlu’nun Bakanlık emrine alınması,¹⁷ H. Nail Kubalı’nın düzenlediği

¹³ Can, agm., s. 532-533.

¹⁴ Burak Kazan, *Türkiye’de Yaşanan Gençlik Hareketleri ve Öğrenci Olayları (1945-1960)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erzurum, 2012, s. 11.

¹⁵ Asil Kaya, *Türk Siyasi Tarihi’nde CHP’nin Gençlik Kolları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir, 2010, s. 105.

¹⁶ *Milliyet*, 22 Mart 1952. Bu arada irtica ile ilgili basında da çok sayıda haber çıkıyordu. Çıkan bu irtica haberleri ve öğrencilerin İstanbul’da yaptıkları gösteriler, Dr. Necati Bilir’in Başbakan Menderes’e gönderdiği yazıda ilginç bir üslupla dile getiriliyor, bu olayların sorumlusu olarak CHP’yi gösteriliyor, partinin bundan maksadının yeniden “şeflik saltanatını” kurmak olduğu ve bu amaçla saf insanları kullandıkları öne sürülüyordu (*Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü (BÖKM.)*, 30.01.00/18.100.34). 21 Mart hadisesi Menderes’in de dikkatini çekmiş ve bu konuda Anadolu Ajansı’na bir beyanatta bulunmuştu (*BCA. BÖKM.* 30.01.00/13.76.4). Ancak olayların giderek büyümesi birtakım tedbirler alınmasını gerekli kılmış, irtica haberlerinin önüne geçmek için 25 Temmuz 1951’de yürürlüğe girecek olan Atatürk’ü Korumaya Kanunu’nu kabul edilmiştir (*Resmî Gazete*, 31 Temmuz 1951, Sayı 7872).

¹⁷ Bilgi için bkz. Zafer Toprak, “Mülkiye’de İktidara Karşı Öğrenci Direnişi - Prof. Turhan Feyzioğlu’nun Bakanlık Emrine Alınışı, Aralık 1956”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 235, Temmuz 2013, s. 50-57.

toplantının polis tarafından engellenmesi¹⁸ gibi gelişmelerin, öğrenci eylemlerine yön verdiği görülmektedir.¹⁹

Diğer taraftan DP iktidarıyla üniversiteler arasındaki çatışmayı fiilen başlatan asıl olay, Ankara Fikir Kulübünün 23 Ocak 1956'da düzenlediği; Prof. Dr. Yavuz Abadan, Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, Prof. Dr. Aydın Yalçın, Doç. Dr. Muammer Aksoy ve Doç. Dr. Yaşar Karayalçın'ın konuşmacı olarak yer aldığı konferanstır.²⁰ Konferansta iktidarı eleştiren söylemler Menderes'i sınırlendirmiş, ertesi gün Meclis grubunda yaptığı konuşmasında öğretim üyeleri için “İstersek bugün çanlarına ot tıkarız” demişti.

Menderes'in bu sözlerinin büyük eleştirilere sebep olmasından dolayı, Anadolu Ajansı resmi bir yazıyla “Çanlarına Ot Tıkarız” ifadesinin Başbakan Menderes tarafından kullanılmadığını söyleyerek yalanlamış, grup toplantılarının gizli yapılması münasebetiyle her türlü tahrifata açık olduğunu vurgulamıştır.²¹

27–28 Nisan 1960 İstanbul Öğrenci Olayları

1950 yılında iktidara gelen DP, 1954 ve 1957 seçimlerini de kazandı. Kuruluşundan itibaren hızlı bir yükseliş gösteren DP, halkın ve basın sevgisini kazandı. Ancak, bu hızlı yükseliş 1954 yılından sonra tersine bir seyir arz etmeye başladı. Bu durum DP'nin takip ettiği siyasetin de katılaşmasına sebep oldu. DP iktidarı, basını ve muhalefeti engellemek amacıyla bir biri ardına yasalar çıkardı. 1956 yılı Haziran ayında basın kanununun değiştirilmesi ile birlikte basın özgürlüğü daha da kısıtlandı. Yine aynı yıl kabul edilen “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun” ile birlikte siyasi partilerin seçim propagandası dönemi dışında açık hava toplantısı yapması yasaklanarak, kapalı toplantılar mülki amirin iznine bağlandı. Özellikle 1957 seçimleri sonrasında muhalefet-iktidar ilişkileri farklı bir boyut kazandı. CHP lideri İnönü, DP'ye karşı sert bir muhalefet yürüterek diğer partiler ile güç birliği yaptı.²²

¹⁸ Kubalı olayı ile ilgili bilgi için bkz. Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Güner Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2007, s. 119; *Milliyet*, 2 Şubat 1958; *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1958).

¹⁹ Can, a.g.m., s. 533-534.

²⁰ Bu konferansla ilgili bilgi için bkz. Emine Öztürk, *1960 ve 1971 Yılları Arasında Türkiye'de Öğrenci Hareketleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Ankara, 2016, s. 40-41; Kabacalı, a.g.e., s. 116.

²¹ *BCA. BÖKM.* 30.01.00/15.83.2.

²² Bu dönemle ilgili bilgi için bkz. Selahaddin Bakan-Hakan Özdemir, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C 14, Sayı 1, 2013, s. 373-397; Fatih Tuğluoğlu, “Demokrat Partinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Zile Hadisesi (17 Ekim 1958)”, *Tarihin Peşinde*, Sayı 15, 2016, s. 155-183.

Ekonomik sıkıntılar ve huzursuzluklar arttıkça iktidarın tavrı daha da sertleşti. CHP'nin hırçın muhalefeti DP'yi farklı uygulamalara itti.²³ Siyasi krizler ve toplumsal kutuplaşmalara paralel olarak, 1956 yılından sonra üniversite-iktidar çatışması da giderek büyüdü. DP'nin, basının ve CHP'nin faaliyetlerini araştırmak için mecliste geniş yetkilerle donattığı on beş kişiden oluşan bir "Tahkikat Komisyonu"²⁴nu kurması, bardağı taşıran son damla oldu. Meclisteki komisyonun oluşumu ve yetki kanununun onay süreci tartışmalarında, İnönü'ye meclisten 12 celse uzaklaştırma cezası verilmesi,²⁵ siyasi ortamı daha da gerginleştirdi. Hızla askeri darbeye doğru giden bu süreç içinde, Hükûmete karşı üniversiteler de hareketlendi.

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1950 yılından itibaren çok partili siyasal sisteme geçişle birlikte, özellikle 1980 yılına kadar geçen dönem incelendiği zaman, üniversite gençliğinin siyasal yaşama etkisinin son derece önemli olduğu görülür. Özellikle 1960 yılında hızla gelişen ve genelleşen öğrenci olayları DP iktidarını, derinden sarstı. Bu bağlamda, yaşanan öğrenci olaylarının 1960 darbesine giden süreçte önemli bir rol oynadığı muhakkaktır.

Tahkikat Komisyonunun kurulmasının ardından polisin müdahale ettiği ilk gösteri 19 Nisan'da Kızılay'da oldu.²⁶ Ardından olaylar İstanbul'a sıçradı ve 27 Nisan 1960'ta İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrenci Derneğinin Marmara Öğrenci Lokali'nde kongre düzenlendi. Başkanlık seçiminden sonra derneğin faaliyet raporunun okunmasına geçildi. Ancak faaliyet raporunun bazı sayfalarında siyaset yapıldığı ve şahısların adı geçtiği²⁷ gerekçesi ile kongreyi

²³ İbrahim Ethem Atınur-Hüseyin Kalemli, *Erzurum'un Yüzleri, Cumburbaşkanı Cemal Gürsel*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2016, s. 32; Dönemle ilgili bilgi için bkz. Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Gazî Akademik Bakış*, Cilt II, Sayı 4, Yaz 2009, s. 125, 128, 135.

²⁴ Tahkikat Komisyonunun kurulması, yetkileri ve mecliste çıkan tartışmalarla ilgili bilgi için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC.)*, 18 Nisan 1960, Cilt 13, s. 189-213; Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994, s. 264-266.

²⁵ *B.C.A. Yasıyada Mahkemesi Kararları (YMK.)*, 010.09/118.373.3.; *TBMMZC.* 27 Nisan 1960, Cilt 13, s. 301; Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yıl, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 329; Bulut, agm., s. 139.

²⁶ Tahkikat Komisyonu'nun sürdürdüğü yasaklamalara karşı mecliste ve üniversitelerde tepkiler büyürken, sokaklar da yavaş yavaş ısınmaya başladı. 19 Nisan'da Kızılay'da CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye sevgi gösterisinde bulunan ve iktidarın tutumunu kınayarak sloganlar atan topluluk, polis tarafından dağıtıldı ve biri gazeteci, yirmi biri öğrenci toplam 22 kişi gözaltına alındı. Bunlardan beşi tutuklandı (Ali Dikici, "27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve Türk Polisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 89, Temmuz 2014, s. 16).

²⁷ Faaliyet raporunun 12. sayfasının 18. satırında İnönü'nün adı geçtiği için Bumin Yamanoglu bu sayfaların okunmamasını istemiş, bu durum öğrenciler tarafından protesto edilmişti (Emin Karakuş, *Kırk Yıllık Gazeteci Gözü ile İşte Ankara*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 445-446; Turan Feyizoğlu, *Türkiye'de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi (1960-1968)*, Belge Yayınları, İstanbul, 1993, s. 15-16).

takip eden beş sivil polisten biri olan Bumin Yamanoğlu tarafından bu raporun okunmasına izin verilmedi. Kongrede hava gerginleşirken, bu sırada Güney Kore üniversitelerinde iktidara karşı mücadele eden öğrencilere başarı ve ölenler için başsağlığı dileyen bir telgraf çekilmesi yönünde teklif verildi.²⁸ Ancak bu önerenin okunması polisi tekrar harekete geçirdi. Kongreyi dağıttığını bildiren polis, öğrencilere karşı ciddi bir müdahalede bulundu.²⁹ Bu müdahale girişimi 28–29 Nisan İstanbul-Ankara olaylarını tetikleyen girişim oldu.

Tıp Fakültesi Öğrenci Derneği'nde polisin sert müdahalesi ile sonuçlanan olaylar üzerine öğrenciler, ertesi gün genel anlamda Hükümetin tutumunu protesto etmek amacıyla miting yapma kararı aldı. Bu amaçla çeşitli dernek-örgüt mensubu öğrenciler, gece İstanbul'daki 63 öğrenci yurdundan 43 tanesini dolaşarak ertesi günü yapılması planlanan mitingin kalabalık olması için yoğun çaba sarf etti. Özellikle Kadırga, Trabzon ve Sibel Kız Öğrenci Yurdu'nda çalışmalar sabaha kadar devam etti. Haberin sızmaması için büyük bir titizlik gösteriliyordu. Görev bölümü yapan öğrenciler 28 Nisan günü sabah altıda Beyazıt'ta Hukuk Fakültesinde buluştular.³⁰

Büyük bir sınıfta yaklaşık iki bin öğrencinin bir araya toplanmasıyla oluşan kalabalık içinde, Nuri Yazıcı³¹ isimli öğrenci, hareketi başlatma görevini üzerine

²⁸ Türkiye sınırları dışında meydana gelen gelişmelerden özellikle Kore ve Irak'taki hadiseler bu dönemde ülkedeki öğrenci faaliyetlerinin başlamasında önemli rol oynadı. Kore'de seçimlerin hileli yapıldığını düşünen öğrenciler ve halk iktidara karşı ayaklandı. 1958'de ise Irak'ta yönetimin askeri bir darbe sonucu devrilmesi Türkiye'de büyük bir yankı uyandırdı. Çünkü gerek Irak'ta meydana gelen darbe ve gerek Kore'deki öğrenci gösterileri, DP'ye muhalif gazeteler tarafından detaylıca kamuoyuna aktarılmıştı. Bununla birlikte İsmet İnönü'nün, "*Türk bakanın Kore halkından daha az haysiyetli olmadığı*" şeklindeki beyanını ile Irak hadisesini sık sık dillendirerek bu ihtilali istismar ettiği ve bazı odaklara çeşitli mesajlar vermeye çalıştığı şeklinde iddialar da mevcuttur (Ali Eren Kahraman, *27 Mayıs Askeri Darbesi'nde Ordu Üniversite İlişkisi ve Bunun Eğitime Yansımalarının Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Erzurum, 2015, s. 57).

²⁹ *Milliyet*, 28 Nisan 1960; Feyizoğlu, *age.*, 15-16.

³⁰ Kabacalı, *age.*, s. 122-123; Feyizoğlu, *age.*, s. 19-20.

³¹ Nuri Yazıcı, Üsküdar CHP Gençlik Kolu idare heyetindeydi. Nitekim öğrencilerin yapmayı düşündüğü protesto mitingine CHP teşkilatından bazı yöneticilerin de destek verdiği görülmektedir. İstanbul Valiliğinden İçişleri Bakanlığına, Sıkıyönetim İdaresine ve İstanbul Cumhuriyet Savcılığına gönderilen 2 Mayıs 1960 tarihli yazıda bu duruma dikkat çekiliyor, "*Bu gösterinin CHP teşkilatı tarafından hazırlandığı kanaati mutlak olup hadisenin delillendirilmesine çalışılmaktadır*" deniliyordu (BCA. YMK. 010.09/118.373.3.). Tanel Demirel de Demokrat Parti İktidarını ve 27 Mayıs Darbesini anlattığı eserinde, CHP'nin tutumunun öğrencileri cesaretlendirdiğini söylüyor, hatta bu olayların CHP tarafından desteklendiğini belirtiyordu (Demirel, *age.*, s. 328-344). Yine 27 Mayıs 1960 darbesi öncesi ve sonrası öğrenci olaylarının tanıdığı olan ve MTTB başkanlığı yapan Rasim Cinsli de hatıratında, CHP'de görevli olan bazı kişilerin öğrenci mitinglerini organize ettiğini söylüyor, hatta bunların başında CHP milletvekili Turhan Feyziyoğlu'nun olduğunu söylüyordu. Cinsli ayrıca CHP'nin üniversiteler üzerinde ciddi bir

aldı. Kürsüye gelerek söz alan Yazıcı'nın, konuşmasından sonra koridorlara boşalan öğrenciler, bahçeye çıktı. Üniversite bahçesindeki Atatürk'ün heykeli önünde toplanan öğrenciler, İstiklal Marşını söylemek suretiyle gösteriye başladı.³²

Öğrenciler “*Hürriyet Hürriyet, Adalet Adalet, Kanun Kanun*” diye bağırıyorlardı. Büyük bir kalabalık haline gelen öğrenciler, Atatürk Anıtı'nın önüne çelenk koymak istedikleri anda 1. Şube Komiserlerinden Muzaffer Tunçbilek idaresindeki güvenlik güçleri kampüsten içeri girerek öğrencilere müdahale etmeye başladılar. Bu arada dönemin yazışmalarına bakıldığında söz konusu gösterinin, öğrenciler tarafından gizli tutulması yönündeki tüm çabalarına rağmen, Hükûmet tarafından öğrenildiği ve birtakım önlemler alınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 27 Nisan tarihli olup Emniyet Müdürlüğünden çeşitli resmi makamlara bilgi vermek için gönderilen yazıda,

“TBMM Tahkikat Komisyonunun yetkilerini ve kanunun kabul edilmesini protesto etmek amacıyla İstanbul Üniversitesi talebeleri tarafından, üniversite bahçesinde bir gösteri ve yine alınan bir habere göre de Fen Fakültesinden Hukuk Fakültesine doğru sessiz bir yürüyüş yapılacağı istihbar edilmiştir”

denilerek, herhangi kanunsuz bir harekete meydan verilmemesi için tedbir ve lüzumu halinde müdahalelerde bulunmak üzere 6761 sayılı kanunun 13. maddesi gereğince, Hükûmet Komiseri olarak Şube 1. Komiserlerinden Muzaffer Tunçbilek'in tayin edildiği bildiriliyordu. Tunçbilek dışında Komiser Muavini Şevket Tahtacı, Komiser Muavini Muzaffer Külçeli, Komiser Muavini Mehmet Bal ve polis memurları Hakkı Yayıntaş ile Bumin Yamanoglu da ekipte bulunuyordu.³³

Söz konusu ekip daha sonra başka polislerin de gelmesiyle kalabalıklaştı. Ekip şefi Muzaffer Tunçbilek beraberindekilerle birlikte topluluğun etrafını dolaştıktan sonra öğrencilere düdükle çalarak dağılmaları hususunda ilk ihtarı yaptı.³⁴ Eminönü Emniyet Amiri Zeki Şahin, polis Bumin Yamanoglu, Mehmet Bal ve maiyetinde bulunan polislerle birlikte öğrencileri dağıtmaya başladılar. Bu müdahale üzerine öğrencilerle polis arasındaki hava iyice gerginleşti; öğrenciler ceplerinden çıkardıkları taşları görevli memurlara atarken, polis de 10.20

hâkimiyet kurduğunu, öğrenci birlik, dernek ve cemiyetlerini CHP gençlik kolları gibi kullandığını belirtiyordu (Rasim Cinisli, *Bir Devrin Hafızası*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 75).

³² Kabacalı, *age.*, s. 123-124; Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İkinci Baskı, İstanbul, 2004, s. 154; Nadire Mater, *Sokak Güzeldir 68'de Ne Oldu?*, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 20.

³³ B.C.A. YMK. 010.09/118.373.3.

³⁴ Dönemi anlatan kaynakların büyük çoğunluğunda görevli polislerin öğrenciye uyarı yapmadan müdahalede bulunduğu yazmaktadır. Ancak gerek olaylardan sonra İçişleri Bakanlığının yayınlamış olduğu bildirimden gerek olayların araştırılması için kurulan komisyon raporlarından, polisin öğrencilere dağılmaları konusunda ihtarda bulunduktan sonra harekete geçtiği anlaşılmaktadır (B.C.A. YMK. 010.09/118.373.3.).

sıralarında havaya ateş açmaya başladı. Atlı polislerin de olaya karışmasıyla olaylar iyice büyüdü. Zeki Şahin'in Hukuk Fakültesi öğrencisi Ferit Gündoğdu'yu arabayla sürüklemesi, öğrencilerin tepkisine sebep oldu.

Olaylar şiddetlenirken, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar başta olmak üzere 25-30 kişiden oluşan öğretim üyesinin üniversiteye gelmesi ile öğrencilerin sakinleşeceği bekleniyordu. Onar'ın görevli polislere "*Talebeye bu şekilde müdahale etme hakkımız yok. Üniversiteden derhal çekilin*" talebi kabul edilmediği gibi Zeki Şahin, Sıddık Sami Onar ve Hukuk Fakültesi Dekan Vekili Prof. Dr. Sulhi Dönmezer'e hakaretler ederek tartakladı. Bu olaylar esnasında polis müdürünün makam arabasına bindirilerek bölgeden uzaklaştırılmaya çalışılan Sıddık Sami Onar, bunu istemeyince çıkan arbede sonucunda başından yaralandı ve gözlüğü kırıldı. Rektöre yapılan bu saldırının öğrencileri iyice galeyana getirdiğini gören Şahin, Rektör Onar ve Dekan Vekili Dönmezer'i derhal olay yerinden uzaklaştırarak Emniyet Müdürlüğüne götürdü.

Öğleden sonra Rektör Onar, başında büyük bir bantla ve üzerinde kanlı bir gömlekle üniversiteye gelip öğrencilerin karşısına çıkınca ortalık tekrar karıştı. Öğrencilere bir konuşma yapan Onar, dağılmalarını ve akliselim davranmalarını istedi. Rektörün bu konuşması, öğrencileri daha da galeyana getirdi. Süleymaniye kapısından çıkan öğrenciler Beyazıt'a doğru iki grup halinde yürüyüşe geçtiler. Öğrenciler, bir taraftan Beyazıt Meydanı'na doğru ellerinde Atatürk resimleriyle yürürken, diğer taraftan da Aksaray'dan Atatürk Köprüsü'ne doğru bayraklarla sloganlar atarak yöneldiler. Beyazıt Meydanı'nda toplanan gençler İstiklal Marşı'nı söyleyerek "*Menderes İstifa*", "*Katiller*", "*Türk Askeri Çok Yaşa*" gibi sloganlar atmaya devam ettiler. Zeki Şahin ve atlı polisler, öğrencileri dağıtmak için harekete geçtiler. Bu esnada atlı polislerden bir kısmı düşerek yaralandılar.³⁵ Hazır kuvvet polislerinin başında bulunan Komiser Mehmet Ali Atacan, bu kalabalığı polisin dağıtamayacağını ve askeri kuvvetlerin gelmesini beklemenin uygun olacağını Emniyet Müdür Muavini Yaşar Yiğit'e bildirmek üzere birliğinin başından ayrıldı.³⁶

Olaylar esnasında gerek çıkan çatışmalar gerekse polisin silah kullanması sonucunda çok sayıda kişi yaralandı.³⁷ Ayrıca 200 merminin kullanıldığı tespit edilen bu olaylarda polis memuru Ali Kutsal'ın tabancasından çıkan kurşun İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi öğrencisi Malatya'lı Turan Emeksiz'e isabet etti.³⁸ Gureba Hastanesi'ne getirilen Emeksiz hayatını kaybetti.³⁹

³⁵ Dikici, agm., s. 17-18.

³⁶ *Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul-Yassıada (14 Ekim 1960 - 15 Eylül 1961)*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 452; Kazan, *age.*, s. 125-126.

³⁷ Kabacalı, *age.*, s. 454-455, 457.

³⁸ İstanbul öğrenci olaylarında Turan Emeksiz ile birlikte İstanbul Erkek Lisesi öğrencilerinden Nedim Özpolat da öldü. 27 Mayıs müdahalesinden sonra Turan Emeksiz ile Nedim Özpolat'ın

Öğrenciler Laleli-Aksaray istikametinden geçerek Unkapanı yoluyla Taksim'e çıkmak istiyordu. Bu arada köprülerin açıldığını gören öğrenciler, Hâl önünden Sirkeci'ye yürüyerek, Emniyet Müdürlüğü önünden geçip Vilayete geldiler. “*Vali Çekilsin, Menderes Çekilsin, Yaşasın İnönü*” sloganlarıyla burada da gösterilerine devam ettiler.⁴⁰

Polisin müdahalede yetersiz kalması üzerine Birinci Ordu Komutanı Org. Fahri Özdilek komutasındaki askeri birlik olay yerine geldi. Ordunun olaya müdahalesi olayların gidişatında önemli bir değişikliğe sebep oldu. Askerleri gören öğrenciler “*Polis Gitsin, Asker Gelsin*” şeklinde slogan atmaya başladılar. Nitekim Abdi İpekçi öğrencilerin, direnişi artırdıkça er veya geç ordunun yönetime müdahale edeceğinden emin olduklarını, bunun içindir ki polisler karşı sert bir şekilde karşı çıkıp taş atarlarken, sonradan gelen askere sarıldıklarını, “*Ya Ya Ya Şa Şa Şa Türk Ordusu Çok Yaşar*” diye bilinçli slogan atıldıklarını ileri sürmektedir.⁴¹

Askeri kuvvetlerin bir kısmının Çağaloğlu'ndan aşağı doğru, diğer kısmının da Adliye önünden Babıali tarafına dönük vaziyette tedbir almış olmaları karşısında orada da gösterilerde bulunan öğrenciler, polislerin göz yaşartıcı bomba kullanmaları üzerine Vilayet Konağı'na girmeyi başaramayarak yavaş yavaş dağılmaya başladılar. Vilayet çevresindeki askeri tedbirlerin de artırılması neticesinde Sirkeci ve Eminönü istikametinden olmak üzere ikiye ayrılan öğrenciler, hazır kuvvet, trafik ve sivil ekiplerin de çalışmaları sonucunda

cenazeleri büyük bir tören ile 10 Haziran 1960'da Anıtkabir'e gömüldü. 23 Ağustos 1988'de ise cenazeleri Anıtkabir'den Cebeci Şehitliği'ne nakledildi (Tanzer Sülker Yılmaz, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 84; Sefa Salih Aydemir, *1960–1980 Arası Türkiye Üniversitelerindeki Öğrenci Olayları İçin Bir Kaynak Olarak Türk Basını (Cumhuriyet-Milliyet ve Tercüman Gazetesi Örnekleri)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Mersin, 2014, s. 45).

³⁹ Yılmaz, *age.*, s. 84; Seçil Karal Akgün, “Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt XI, Sayı 43, Bahar 2009, s. 418.

⁴⁰ *BCA. YMK. 010.09/118.373.3.*

⁴¹ Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 104; Aydemir, *1960–1980 Arası Türkiye Üniversitelerindeki Öğrenci Olayları*, s. 46. Öğrenci gösterilerini durdurmakla görevlendirilen subayların göstericilere karşı gösterdikleri yumuşak tavır dikkat çekmektedir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Çankaya'da Genel Kurmay Başkanı Rüstü Erdelhun ile yaptığı görüşmede bu gelişmelerden Genel Kurmay Başkanı'nı sorumlu tutmuş ve ondan izahat istemişti (Kahraman, *27 Mayıs Askeri Darbesi'nde Ordu Üniversite İlişkisi*, s. 103-104). Nitekim olaylar sırasında binbaşı olarak görev yapan Mehmet Şükran Özkaya, olayları bir tanık olarak aksettirdiği “Adım Adım 27 Mayıs” adlı eserinde, Beyazıt'ta gözaltına alınan 3500 kadar öğrenciden sadece 43 tanesinin Davutpaşa Kışlası'na götürüldüğünü, geri kalanının yolda subaylar ve erler tarafından serbest bırakıldığını ve kaçmalarına göz yumulduğunu belirtiyordu (Mehmet Şükran Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 127). Özdağ ise direnişleri kırılan öğrencilerin askeri kamyonlarla Davutpaşa Kışlası'na götürüldüğünü, ancak yola çıkan yaklaşık iki bin kadar öğrenciden elli altısının götürülerek, geri kalanın yollarda serbest bırakıldığını belirtmektedir (Özdağ, *age.*, s. 157).

dağıtıldılar. Bu sırada Alemdar mıntıkasında da bazı gösteriler yapılmış, ancak askeri kuvvetlerin müdahalesi ile bu gösteriler de son bulmuştu.

Olayların kısa sürede büyümesi ve ardından yaşanan gelişmeler zerine İçişleri Bakanlığı'ndan bir bildiri yayımlandı:

“28 Nisan'da İstanbul'da Beyazıt'ta Hukuk Fakültesi içinden başlayarak, Fatih-Aksaray-Unkapanı-Eminönü-Cağaloğlu-Alemdar mıntıklarında ve Vilayet Konağı önünde devam eden üzücü olayların cereyan eden tarzlarının olduğu gibi kamuoyuna bildirilmesi uygun grlmştir”

şeklinde başlayan ve olayın gelişiminin anlatıldığı bildiri de, saat 15.00'den itibaren sıkıyönetim ilan edildiği belirtiliyordu. İstanbul ve Ankara'da ilan edilen Sıkıyönetim Kumandanlıklarının başına Birinci Ordu Komutanı Org. Fahri zdilek ve Korg. Namık Arg getirildi.⁴²

Bu şekilde göreve başlayan İstanbul Sıkıyönetim Kumandanlığınca yayımlanan ilk bildiri de, sıkıyönetimin ilan edildiği, kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantının yasaklandığı, gece saat 21.00'den sabah saat 05.00'e kadar sokağa çıkma yaşağı konulduğu, kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema gibi kamuoyuna açık yerlerin ikinci bir bildiriye kadar kapatıldığı ve 28 Nisan 1960 İstanbul ve Ankara'da meydana gelen olayların yayını ve fotoğraflarının basımının yasaklandığı bildiriliyordu.⁴³

İstanbul'da Fahri zdilek kumandanlığında sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen, 29 Nisan'da da olaylar devam etti. Bir gün önce çıkan olaylarda ölen arkadaşları Turan Emeksiz'in, cenazesini kaldırmak isteyen ve İstanbul niversitesi bahçesinde toplanan öğrenciler bu istekleri kabul edilmeyince oradan ayrılmayı reddettiler.

İstanbul niversitesi'ndeki gösterilere İhsan Arsel ve Bülent Nuri Esen gibi hocalar da katıldı. Öğrencilere bir konuşma yapan Nuri Esen, daha sonra sıkıyönetimi hatırlatarak öğrencilerin dağılmasını istedi. Ancak bu istek, öğrencilerin itirazı ile karşılandı.⁴⁴ “*şebidimizi İstiyoruz*” diyen öğrencilerin sayısı kısa sürede otuz bini aştı.⁴⁵

Benzer bir olay da İstanbul Teknik niversitesi'nde yaşandı. 28 Nisan'da İstanbul niversitesi'nde yaşanan olayları protesto etmek, olaylarda yaralanan öğrencileri ve hayatını kaybeden Turan Emeksiz'i anmak için İ.T.. Talebe Birliği yeleri İstanbul Teknik niversitesi bahçesinde bulunan bayrağı bir

⁴² *Milliyet*, 29 Nisan 1960; zdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, s. 155. Konu ertesini gün meclis gündemine de taşınmış ve uzun tartışmalara sebep olmuştur (TBMMZC. 29 Nisan 1960, Cilt 13, s. 315).

⁴³ Feyizoğlu, *age.*, s. 22.

⁴⁴ Karakuş, *age.*, s. 458-459.

⁴⁵ Yılmaz, *age.*, s. 84.

matem işareti olarak yarıya indirdiler. Bu olay anında Sıkıyönetim Kumandanlığının müdahalesi ile sonuçlandı.⁴⁶

İstanbul'da çıkan ve hızla gelişen olaylar karşısında İstanbul Üniversitesi Senatosu 29 Nisan'da olağanüstü toplandı. Rektörün başkanlığında ve yaklaşık yirmi öğretim üyesinin⁴⁷ katılımı ile gerçekleşen toplantı sonrası alınan kararda, gösteriler sırasında polisin rektörü haberdar etmeden müdahalede bulunması, bu doğrultuda silah kullanması eleştiriliyordu. Olayları yatıştırmak isteyen rektöre, dekan vekiline ve genel sekretere polis tarafından hakaret ve saldırıda bulunduğu, hatta rektörün darp edilip yaralandığı belirtiliyordu. Olaylar esnasında görevli memurlardan Zeki Şahin'in başat rolüne dikkat çekiliyordu. Fiilen müdahale ve sözle hakarete bulunan memurlar hakkında derhal kanuni tedbirlerin alınmasını zaruri gören Senato, bu isteğinin Milli Eğitim Bakanlığına bildirilmesine ve rektörün teklifi üzerine, bugünkü şartlar içinde üniversitenin faaliyetini devam ettirmenin mümkün olmadığını gördüğünden şimdilik 15 gün süreyle üniversiteyi kapatmaya karar verdi. Alınan bu kararın tasdikli örneğine, Rektör Sıddık Sami Onar'ın olaylar esnasında yaralandığına dair almış olduğu hastane raporu da eklenerek Milli Eğitim Bakanı Atf Benderlioğlu'na gönderildi.⁴⁸

Olayların bu şekilde gelişme göstermesi üzerine Başbakan Adnan Menderes, 29 Nisan akşamı radyodan bir konuşma yaptı. Menderes konuşmasında, "*Derhal ifade edeyim ki, İstanbul'da ve Ankara'da çıkarılmak istenen hadiseler, memleketin huzuruna, asayişine ve selametine karşı girilmiş, ağır ve vahim suikastlardır*" diyerek, olayların arkasındaki tahriklere dikkat çekiyordu.⁴⁹

İstanbul'da olaylar kontrol altına alınmış değildi. Olayların devam etmesi üzerine Kumandanlıkça yeni bir bildiri yayımlanarak, İstanbul'daki üniversiteler ve yüksekokulların 29 Nisan 1960 tarihinden itibaren bir ay süre ile tatil edildiği açıklandı. Yurtlarda yapılacak toplantılar da yasaklandığı için taşralı öğrencilerin memleketlerine gitmesi gerektiği bildirildi. Ayrıca basına da farklı kısıtlamalar getirildi.⁵⁰

Öğrenci olaylarının giderek büyümesi üzerine, Menderes, Milli Eğitim Bakanı Atf Benderlioğlu'nun tavsiyeleri doğrultusunda İstanbul Üniversitesi hocalarından ve DP taraftarı olduğu bilinen Ali Fuat Başgil'i durumla ilgili fikirlerini almak için Ankara'ya davet etti. Başgil görüşmede, Tahkikat

⁴⁶ Kazan, *age.*, s. 128.

⁴⁷ Toplantıya katılan öğretim üyelerinin isimlerinin karşısında imza bölümü bulunmaktadır. Bütün öğretim üyelerinin imza attığı toplantıda, katılmasına rağmen imza atmayan tek öğretim üyesi ise Mükrimin Halil Yinanç'tır (BCA. YMK. 010.09/118.373.3.).

⁴⁸ BCA. YMK. 010.09.118/373.2

⁴⁹ Yılmaz, *age.*, s. 85.

⁵⁰ Feyizoğlu, *age.*, s. 23-24. Getirilen yasaklar ve kapatılan gazetelerle ilgili bilgi için bkz. Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 268-270).

Komisyonu'nun meclis iç tüzüğüne aykırı olmadığını, ancak işleyiş bakımından Anayasayla çelişen yönlerinin bulunduğunu belirtti. DP'nin milli iradeye dayanarak üniversite profesörleri, yazarlar, gazeteciler ve subaylar gibi aktif güçleri göz ardı ettiğini ifade etti. Başgil ayrıca Menderes'e tavsiyelerde bulunarak, Hükûmetin derhal istifa edip, kabinenin değiştirilmesi ve mümkün olduğu kadar muhalefete de birkaç bakanlık verip, böylece bir nevi koalisyon kabinesine gidilebileceğini belirtti. Buna karşılık Menderes, eğer benim istifam meseleleri düzelterekse, istifa etmeye razıyım şeklinde cevap verdi. İstanbul'daki öğrenci olaylarını da değerlendiren Başgil, 28 Nisan öğrenci olaylarında öğrencilerin, gönderilen polislerle çatışırken askerlerle kucaklaştıklarını gördüğünü, bunun için öğrencilere karşı şiddet kullanılmaması gerektiğini de ekledi. Başgil'in bu sözlerine karşılık Bayar, Hükûmet değişikliğine taraftar olmadığını, artık tedbir döneminin geçtiğini şimdi tenkil gerektiğini belirtti.⁵¹

Ankara'da bu gelişmeler olurken, İstanbul'da olaylar devam ediyordu. Gerek İstanbul Üniversitesi Senato kararı gereği olayların araştırılması konusunda Milli Eğitim Bakanlığında istekte bulunulması, gerek İstanbul Üniversitesi'nde başlayan olayların kısa sürede Ankara ve İzmir Ege Üniversitelerine de sıçraması⁵² üzerine Milli Eğitim Bakanlığı, konuyla ilgili inceleme başlattı. Milli Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu 6 Mayıs'ta İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğüne bir yazı göndererek, gerek öğrenci gerek üniversite görevlileri arasında olayları tahrik eden kişilerin bulunup bulunmadığı, eğer varsa bunlarla ilgili idare ve disiplin açısından ne gibi muamele yapıldığının bildirilmesi isteniyordu.⁵³

Benderlioğlu'nun bu isteği, İstanbul Üniversitesince anında yanıt bulmuş; olayla ilgili geniş tahkikat yapıldığı, ancak olaylara katılan veya bunları teşvik ve tahrik eden öğrenciler hakkında halen üniversite kapalı bulunduğu için öğrenciler ile görüşmek mümkün olmadığından herhangi bir işlem yapılamadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte sıkıyönetim makamlarınca yapılmakta olan tahkikatın neticesi alındıktan ve öğrenci ile temas imkânı mümkün olduktan

⁵¹ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepi*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1966, s. 128-141; *Yüksek Adalet Divanı Kararları*, s. 476, 486-487; İpekçi-Coşar, *age.*, s. 292-293; Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitapevi, Dördüncü Baskı, Ankara, 2003, s. 246; Özdağ, *age.*, s. 158.

⁵² İstanbul'da meydana gelen öğrenci olayları, 29 Nisan'da Ankara'da meydana gelecek olayları da tetikledi. Siyasal Bilgiler Fakültesinde başlayan olaylar hızla yayıldı. İç İşleri Bakanlığının yayınladığı tebliğde, Ankara olaylarında 22 kişinin yaralandığı ve 58 kişinin gözaltına alındığı bildiriliyor, olayların gelişimi ayrıntılı bir şekilde anlatılıyordu. Ankara ile birlikte İzmir'de de öğrenciler yaptıkları yürüyüşlerle olayları desteklemişlerdir (Feyizoğlu, *age.*, s. 24-27).

⁵³ *BCA. YMK. 010.09/118.373.2*. Benzer yazılar Ankara ve Ege Üniversitesi Rektörlüklerine de gönderildi.

sonra öğrenci disiplin yönetmeliğinin hükümleri dairesinde derhal takibat yapılacağı ve gerekli makamlara bildirileceği de söylenmiştir.⁵⁴

Benderlioğlu ayrıca Milli Savunma ve İçişleri Bakanlıklarına da bir yazı göndererek, 28 ve 29 Nisan günleri İstanbul Üniversitesi merkez binasında meydana gelen öğrenci olaylarında Zeki Şahin tarafından hakarete maruz kaldığını ve dövüldüğünü iddia eden Rektör Sıddık Sami Onar'ın şikâyetinin de dikkate alınarak, yapılacak incelemelerde her iki vekâletçe ona göre kanuni işlem yapılmasını istiyordu.⁵⁵

Hükümet, aldığı tedbirlerin yanı sıra bir de İstanbul Üniversitesi'ndeki olayları araştırmak adına İçişleri Bakanlığına bağlı olarak bir teftiş heyeti kurdu. 13 Mayıs 1960 tarihli İçişleri Bakanlığı emri ile kurulan teftiş heyeti içinde Mülkiye Müfettişleri Nurettin Arslan, Osman Meriç ve Ali Akarsu bulunuyordu. Heyetin bir diğer amacı da İstanbul Üniversitesi Senatosunun 29 Nisan 1960 tarihli toplantısındaki kararına konu olan ve bizzat rektörün şikâyetinde bulunduğu başta Zeki Şahin olmak üzere diğer polis memurlarının da olaylardaki rolüne dair tahkikat yapmaktı.⁵⁶ Zira üniversite, yönetim haberdar edilmeden polisin olaylara müdahalesinin uygun olmadığını düşünüyor, üniversite özerkliğine aykırı buluyordu.

Kısa sürede çalışmalarına başlayan teftiş heyeti, diğer kurumlarla birlikte İstanbul Cumhuriyet Savcılığı ve Emniyet Müdürlüğü ile de koordineli bir çalışma yürüttü. Heyet, 16 Mayıs'ta İstanbul Emniyet Müdürlüğüne bir yazı göndererek, olaylar sırasında, Gureba Hastanesi'nde öldüğü anlaşılan Turan Emeksiz'e ait tasdikli morg raporu ve söz konusu toplantının dağıtılması sırasında yaralanan polis amir ve memurlarına ait doktor raporları ile yine öğrenci ve halktan yaralananlara ait bir de isim listesi istedi. Yine olaylarla ilgili görevlendirilen memurların adı-soyadı ve tayin emrinin tasdikli örneği de istenilen belgeler arasındaydı. Heyet, 23 Mayıs tarihli olup benzer içerikli bir başka yazıyı da İstanbul Cumhuriyet Savcılığına gönderdi.⁵⁷

Teftiş heyetinin bu isteği, İstanbul Emniyet Müdürlüğüne, 21 Mayıs'ta cevap buldu. Olayların bastırılması ile ilgili olarak Komiser Muzaffer Tunçbilek'in görevlendirildiğine dair tayin emrinin tasdikli bir örneğinin eklendiği yazıda, ayrıca Emeksiz'in ölüm raporu da yer aldı.⁵⁸ Yine

⁵⁴ *BCA. YMK. 010.09/118.373.2.*

⁵⁵ *BCA. YMK. 010.09/118.373.2.*

⁵⁶ Tahkikat içeriği, İçişleri Bakanlığı Teftiş Heyeti Başkanı Turgut Başkaya tarafından teftiş heyetinin kurulduğu gün olan 13 Mayıs'ta bu heyete gönderdiği yazıda dile getiriliyordu (*BCA. YMK. 010.09/118.373.3.*).

⁵⁷ *BCA. YMK. 010.09/118.373.3.*

⁵⁸ Ağır yaralı olarak Gureba Hastanesine götürülürken yolda hayatını kaybeden Turan Emeksiz'e ait düzenlenen ölüm raporuna göre, "sirtının sağına isabet eden bir adet tabanca kurşununun iş

öğrencilerden ve halktan yaralananların isim listesi ile görevli polis amir ve memurlara ait ağır ve hafif yaralılar olmak üzere hastane raporları da bulunuyordu. Emniyet Müdürlüğünden gelen bu yazıya göre, 10'u öğrenci ve 8'i halktan olmak üzere toplam 18 kişinin yaralandığı anlaşılmaktadır.⁵⁹ Bununla birlikte yaralanan çok sayıda güvenlik görevlisi de bulunuyordu. Tedavi gördükleri hastanelerden gelen raporların incelenmesi sonucunda isimleri belirlenen; atlı polisten 18, hazır kuvvetten 6, Eminönü Şubesinde 2, Birinci Şubeden 9, İkinci Şubeden 1, Üçüncü Şubeden 1, Trafik Şubesinde 2, müteferrikadan 2 kişi olmak üzere toplam 41 amir ve memur yaralandığı bilgisi verilmektedir.⁶⁰ Yine gösteriler sırasında halktan 21, üniversite öğrencilerinden 73 olmak üzere toplam 94 kişi yakalanarak haklarında kanuni muamele yapılmıştır.⁶¹

Tahkik Heyeti, incelemeleri sırasında İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne yazdığı 16 Mayıs tarihli yazı ile 28 Nisan 1960 sabahı Hukuk Fakültesi'nden başlayıp üniversite bahçesine yayılan toplantının 6761 sayılı kanunun 2. maddesi hükmüne göre düzenlenip düzenlenmediği konusunda bilgi istedi. Bununla birlikte 29 Nisan tarihli Senato kararları içinde geçen ve polisin bu toplantıya müdahale edemeyeceği hususundaki düşüncenin kanuni mesnedinin ne olduğu ve yine bu kararda “ölüm vakaları”⁶² tabiri kullanılmasına rağmen sıkıyönetim

uzuvlarında ve bu arada bilhassa aort damarında tabirattan ileri gelen mebzul iç kanaması tesiri altında vefat ettiği anlaşılmıştır” denilmektedir (BCA. YMK. 010.09/118.373.3.).

⁵⁹ Yazıda, listede yer alan yaralılar, öğrenci ve halktan kişiler olmak üzere ayırt edilmiş, ayrıca hangi hastanelerde tedavi gördükleri de belirtilmiştir. Bununla birlikte Uğur Demir isimli bir kişinin de yaralı olarak gösterildiği listede, öğrenci mi yoksa halktan mı olduğu belli değildir. Tahkik Heyetinin daha sonra konuyla ilgili hazırlayacağı raporda, yaralananlar listesinde olmasına rağmen, bu kişinin dikkatten kaçarak, yaralı sayısı toplam 18 olarak verilmesine rağmen 19 olduğu anlaşılmaktadır (BCA. YMK. 010.09/118.373.3.).

⁶⁰ Tahkik Heyetinin raporunda bu sayı 36 olarak verilmektedir. Bununla birlikte Emniyet Müdürlüğü'nden alınan yazıda, yaralı memurlara ait hastane raporları yer alırken, ağır yaralılar arasında gösterilen polis memuru Bumin Yamanoglu'na ait doktor raporunun yer almaması dikkat çekmektedir. Nitekim heyet daha sonra bu raporun da gönderilmesine dair Emniyet Müdürlüğüyle yazışmalar yapmışsa da cevap alamamıştır. Yine aynı yazıda hafif yaralı olarak gösterilen Muzaffer Tunçbilek ve Muzaffer Külçeli'nin de raporlarına rastlanılmamıştır. Heyet, Bumin Yamanoglu'nun raporunun gönderilmesini isterken, Tunçbilek ve Külçeli'ye dair böyle bir talepte bulunmamıştır (BCA. YMK. 010.09/118.373.3.).

⁶¹ BCA. YMK. 010.09/118.373.3.

⁶² Ölü sayısı ile ilgili farklı bilgiler veriliyordu. Bunun en büyük nedeni ise Hükümetin koyduğu yayın yasağıydı. Zira böyle önemli olaylar olurken, halkın normal yollardan bilgi edinmesini önlemek, kaçınılmaz olarak Hükümet karşıtı dedikodu mekanizmalarını da harekete geçiriyor, abartılı haberler kulaktan kulağa dolaşıyordu. 28 Nisan olaylarında iki öğrenci ölmüştü. Oysa bu rakamlar, altmış-yetmiş hatta daha fazla olarak ifade ediliyordu. Böylece herkesin gözünde iktidar daha da korkunçlaşıyor, buna bağlı olarak tepkiler artıyordu (Eroğul, *age.*, s. 246).

idare tebliğinde ise bir ölünün bulunduğu bildirildiğinden diğer ölenlerin isimlerinin bildirilmesi istendi.⁶³

Heyetin bu soruları İstanbul Üniversitesi Rektörlüğünün 26 Mayıs 1960 tarihli ve 18 sayılı Senato toplantısında gündeme geldi. Senato toplantı sonrası heyete gönderdiği cevap niteliğindeki kararında;

6761 sayılı kanunun 2. maddesi gereğince üniversite idaresince yapılmasına izin verilen herhangi bir toplantı bulunmadığı ve esasen üniversite idaresince böyle bir toplantıya müsaade edilmesinin mümkün olmadığı, 29 Nisan tarihli Senato kararında “toplantıya polisin müdahale edemeyeceği” şeklinde bir ifadenin kullanılmadığı, sadece polisin rektörü veya dekanları haberdar etmeden bu tarzda bir müdahalesinin olmaması gerektiği belirtildi. Ayrıca üniversite özerkliğine de değinen kararda, bu kurumların kendi güvenlik güçlerini temin etmek konusunda yetkiye sahip oldukları, bu sebeple üniversite rektörlerine, dekanlarına ve idarecilerine talimatnamelerin geniş disiplin yetkileri vermiş olduğu hatırlatıldı. Ayrıca böyle bir toplantı yapılacağına dair önceden bilgisi olan ilgililerin üniversiteyi zamanında haberdar etmeleri durumunda, olay günü sabahtan üniversite tatil edilerek üzücü hadiselerin hiç başlamadan önlenmiş olacağı belirtilerek, bilakis üniversite idarecilerinin olayları yatıştırmak için üzerine düşeni yapmak istedikleri, ancak polis tarafından engel olunduğu ifade edildi. Senato kararı alındığı tarihte gerek Hükümet gerek sıkıyönetim tebliğleri henüz yayınlanmamış olduğundan, bu tarihten sonra da üniversite tatil edildiği için ölenlerin sayısı hakkında gerekli incelemelerin yapılamadığı ve buna dair bilgi vermenin mümkün olmadığı da belirtildi. Son olarak Senato, 29 Nisan toplantı kararlarını bir nevi şikâyet olarak kabul edip, gerekli tahkikatı yapmak üzere heyetin çalışmaya başlamasını büyük bir memnuniyetle karşıladıklarını, olayların aydınlatılması hususunda, olay sırasında orada bulunan öğretim üyelerinin şahitliğine başvurulmasının da yerinde olacağını ifade etti.⁶⁴ Senato kararı da dikkate alındığında yapılan gösterilerin kanun dışı olduğu anlaşılıyordu. Nitekim gösteri için ilgili resmi makamlardan izin alınmamıştı.

Heyet, çalışmaları sırasında olayları bastırmakla görevli Komiser Muzaffer Tunçbilek’in ifadesine de müracaat etti. Bizzat heyet üyeleri tarafından alınan 25 Mayıs 1960 tarihli bu ifadede; olayların gelişimini anlatan Tunçbilek ayrıca öğrencilere, “*kanuna riayet edin, sınıflarınıza girin, hocalarınızı bekleyin*” diyerek, yaptıkları gösterinin kanunsuz olduğu şeklinde uyardıktan sonra, bu uyarıya uymayan öğrencilerin taşlarla kendilerine hücum ettiğini ve “*yub*” diye bağırdıklarını, bunun üzerine harekete geçtiklerini belirtti. Bu sırada çok sayıda memurun yaralandığını ifade eden Tunçbilek, kendisinin de yaralandığını, ancak yaralandığına dair raporu olmadığını söyledi. Kendilerinin istihbarat işiyle

⁶³ B.C.A. YMK. 010.09/118.373.3.

⁶⁴ B.C.A. YMK. 010.09/118.373.3.

meşgul olduklarından, üniversite bahçesinde geçen bu safha esnasında öğrenci veya halktan yaralananlarla ölüm vakasının ne zaman ve nerede olduğuna dair bilgisinin olmadığını belirtti.

Tunçbilek'in sözlerinden, aradan bir aya yakın bir zaman geçmesine rağmen ifadesinin ilgili makamlarca hala alınmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Tunçbilek, teftiş heyeti tarafından alınan ifadesinde, kendisinin ve ekip arkadaşları ile olaylar esnasında görev almış bulunan zabıta amir ve memurlarının ifadeleri alınmak üzere sıkıyönetim idaresi tarafından çağrıldıklarını, ancak vazifeli bulunduğu için gidemediğini belirtmişti.⁶⁵ Tunçbilek'in ifadesinde dikkat çeken bir diğer husus da rektör ve diğer üniversite personeline müdahale edildiği sırada kendisinin bulunmadığı ve olaylardan haberdar olmadığı hususuydu. Oysa hocalar ve emniyet mensupları arasında çıkan tartışmalar esnasında bizzat olaya müdahale eden memurlar arasında Bumin Yamanoglu da vardı. Tunçbilek'in ekibinde bulunan Yamanoglu'nun müdahalesinden ve müdahale şekline haberinin olmaması pek inandırıcı değildir. Diğer taraftan teftiş heyetinin ifade almak gibi bir görev ve yetkisi olmamasına rağmen Tunçbilek'in ifadesine başvurması da ilginçtir. Nitekim teftiş heyetinin görevli memurlar arasında ifadesine başvurduğu tek kişi Tunçbilek'tir.

Konuyla ilgili faaliyetlerini sürdüren ve gerekli kurumlar arasında yaptığı yazışmalarla da çalışmalarını tamamlayan heyet, bir rapor hazırladı. İçişleri Bakanlığı Mülkiye Müfettişliğine gönderilmek üzere hazırlanan raporda, İstanbul Valiliği, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Cumhuriyet Başsavcılığı ile İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü gibi kurumlarla yaptığı yazışmaların ayrıntıları ve diğer çalışmalar hakkında bilgi veriliyordu. Raporda heyetin görevi belirtildikten sonra, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Senatosu tarafından yapılan 29 Nisan 1960 tarihli ve 17 sayılı ve 26 Mayıs 1960 tarihli ve 18 sayılı olağanüstü toplantı kararları doğrultusunda belirlenen iki hususa açıklık getirildi. Nitekim bu hususlardan ilki; polis olaya müdahalesinin ve kullandığı yöntemlerin kanuna uygun olup olmadığı, ikincisi ise Rektör ve Dekan Vekili başta olmak üzere üniversite personeline yapılan saldırı ve hakaretlerdi.

Heyet, ilk husus ile ilgili yaptığı açıklamada; polis kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahale edebileceğini, ancak bu müdahalenin 6761 sayılı kanunun tarif ettiği şekilde kanunsuz bir toplantı olduğu kesin olarak anlaşıldıktan sonra mümkün olacağını belirterek, bu müdahalenin de söz konusu kanunun 13. maddesindeki şartlara göre yapılması gerektiğini söylemektedir.⁶⁶ Ayrıca kanunda yetkililerin "ihtara rağmen topluluk dağılmazsa evvela mevcut imkân ve vasıtaları kullanarak dağıtmaya çalışır" ifadesindeki

⁶⁵ B.C.A. YMK. 010.09/118.373.3.

⁶⁶ 6761 sayılı kanunun 13. maddesi ile ilgili bkz. *Resmî Gazete*, 30 Haziran 1956, Sayı 9346.

mevcut imkân ve vasıtalara “su sıkmak ve göz yaşartıcı bomba” gibi unsurların dâhil olduğunu belirtmektedir.

Heyet, polisin olaylara müdahalesinden ziyade müdahale şeklini eleştirmektedir. Nitekim Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun’dan yola çıkınca, bu gösterinin kanunsuz olduğu anlaşılmaktadır. Müdahale konusunda ise eleştirilerin merkezinde Muzaffer Tunçbilek vardır. Heyet, 6761 sayılı kanuna uygun olarak İstanbul Valisi tarafından tayin edilen Muzaffer Tunçbilek ve idaresindeki ekibin derhal topluluğa dağılması konusunda ihtar ettiklerini, ancak toplantının bundan sonra üniversite bahçesinin dışına taşma eğilimini gösterip göstermeyeceğini beklemeksizin müdahalede bulduklarını belirtmektedir. Tunçbilek’in olaylar sırasında emrindeki ekibe kanunun tarif ettiği şekilde hâkim olamadığı, dolayısıyla gereksiz yere havaya dahi olsa silah kullanımına sebebiyet verdiği, bu durumun topluluğun psikolojisini tahrik edici bir unsur olarak sonrasındaki olayların ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte su sıkma ve gaz bombası kullanma gibi seçeneklere başvurulmadan doğrudan silah kullanıldığı söylenerek Tunçbilek suçlanmıştır.⁶⁷ Nitekim Tunçbilek’in atanması hususunda “İstanbul gibi üniversite mezunu polis amirlerinin gereği kadar mevcut bulunduğu bir şehirde, üniversite gibi münevver bir topluluğun karşısında karar ve tedbirlerinde daha isabetli elemanlar tayini gerekirdi” denilerek, İstanbul Valiliğinin yanı sıra Emniyet Müdürlüğü’nün de eleştirilmesi dikkat çekicidir.

Heyetin bu konuyla ilgili yaptığı açıklamalarda çelişkili hususlar vardır. Örneğin su sıkma ve gaz bombası kullanma gibi mevcut imkân ve vasıtalar kullanılmadan harekete geçildiği söylenmektedir. Ancak dönemin kayıt ve kaynakları incelendiğinde polisin olayları yatıştırmak için gaz bombası kullandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bir diğer husus da silah kullanılmasıdır. Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun’a göre gerekli ihtar yapıldıktan sonra göstericiler dağılmazsa havaya üç el silah atma, yine dağılmazlarsa hedef gözetmeksizin silah kullanmak suretiyle topluluğu dağıtma konusunda emniyet güçlerine yetki veriyordu. Bununla birlikte polisin silah kullanması sadece göstericileri dağıtmak amaçlı olmayıp, taşlarla saldırıya geçen öğrencilere karşı kendilerini savunmak için de olmuştur.⁶⁸

⁶⁷ Heyet bu konuda Tunçbilek’in ifadesine başvurmuş, “ekipten Komiser Muavini Şevket Tahtacı ile polis memuru Bumin Yamanoglu’nun kendiliklerinden havaya ateş ettiklerini, ekip şefinin ifadesinden anlaşılmaktadır” denilmektedir. Oysa Tunçbilek ifadesinde, Bumin Yamanoglu ve Komiser Muavini Şevket Tahtacı’nın nefislerini müdafaa etmek maksadıyla havaya ateş ettiklerini söylemiştir (BC.A. YMK. 010.09/118.373.3.).

⁶⁸ Mülkiye Müfettişleri Nurettin Arslan, Osman Meriç ve Ali Akarsu imzasını taşıyan rapor, 31 Mayıs 1960 tarihlidir. Hazırlık aşaması önceki dönemlerde başlamış olsa da rapor nihai halini, darbe sonrası bir tarihte almıştır. Haliyle raporun içeriğine de darbe gerçeğinin yansıtıldığı anlaşılmaktadır.

Heyet, Rektör ve Dekan Vekili başta olmak üzere üniversite personeline yapılan saldırı ve hakaretlere dair ikinci hususta ise tahkikat yapılması gerektiğini bildirmiştir. Olayların üniversite dışı safhasında Turan Emeksiz adında bir üniversite öğrencisinin öldüğü, halktan, öğrenci ve polislerden yaralananlar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca olaylar sırasında bunlardan başka ölen ve yaralanan öğrencilerin bulunup bulunmadığı hususu ise İstanbul Üniversitesi Senatosu tarafından da bilinmediği için yaralı ve ölü sayısı hakkında kesin bir rakam tespitinin mümkün olmadığı da ifade edilmiştir. Bununla birlikte konuyla ilgili İstanbul Cumhuriyet Savcılığı tarafından düzenlenen tahkikat evrakının Örfi İdare Kanunu'nun 8. maddesi gereğince 3 Mayıs 1960 tarihli yazı ile Sıkıyönetim Kumandanlığına gönderildiği ve heyet tarafından yapılacak bir muamele olmadığı söylenerek, görevlerinin bu şekilde tamamlandığı belirtilmiştir.

Sonuç olarak her iki hususta da açıklanan sebepler dolayısı ile 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde meydana gelen toplantının dağıtılması için vazifelendirilen bütün polis amir ve memurları ile bunları görevlendiren Vali ve Emniyet Müdürü hakkında tahkikat gerektiği heyet tarafından karara bağlanmıştır.⁶⁹

28-19 Nisan Öğrenci Olaylarının Yurt Dışındaki Yankıları

İstanbul'da başlayan ve Ankara başta olmak üzere Ege Üniversitesine de sıçrayan olaylar, 28-29 Nisan öğrenci olayları olarak tarihe geçti. İlginçtir ki öğrenci olayları, yurt dışında okuyan Türk öğrenciler ile çeşitli öğrenci kuruluşları tarafından da büyük bir destek gördü.

Türkiye'deki gelişmelere ilk tepki Fransa'daki öğrencilerden geldi. 7 Mayıs 1960'da Fransa Bölgesi Öğrenci Müfettişi Bahattin Örnekol'dan Atıf Benderlioğlu'na gönderilen yazıda, Paris'teki Talebe Cemiyetinin 30 Nisan günü yapılan olağan kongresinde, Menderes Hükûmeti aleyhine konuşan kimse olmadığı bildiriliyor, bununla birlikte son günlerde Türkiye'de yaşanan olaylarla ilgili elektrikli bir hava içinde geçen kongrede, Cumhurbaşkanı Bayar'a, İstanbul Üniversitesi Rektörüne ve Milli Türk Talebe Federasyonuna telgraf çekilmesine karar verildiği belirtiliyordu.⁷⁰

28-29 Nisan öğrenci olaylarının yansıdığı bir diğer ülke de ABD'ydı. New York'ta okuyan yaklaşık 200'ün üstünde Türk öğrenciden bir kısmının katılımı ile International House'da 1 Mayıs 1960'da bir toplantı yapıldı. Toplantı sonrasında New York Türk Cemiyeti tarafından da Menderes iktidarını despotluk ve anarşist bir rejim olarak tanımlayan ve suçlayan bir duyuru

⁶⁹ B.C.A. YMK. 010.09/118.373.3.

⁷⁰ B.C.A. YMK. 010.09/118.373.2.

okundu.⁷¹ Öğrenciler 2 Mayıs'ta yine New York'ta Birleşmiş Milletler sekreterlik binası karşısında gösteri yaptılar. Ellerinde Türk bayrakları ve Başbakan Menderes aleyhine levhalar taşıyorlardı.⁷²

Yurt dışındaki öğrencilerin çoğunluğu devlet ya da çeşitli kurumların sağladığı imkân ve burslarla okuyorlardı. Nitekim Milli Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu'nun emri ile New York toplantı ve gösterilerine katıldıkları belirlenen öğrencilerin bursları kesildi. Bu önlemler üzerine New York Türk Topluluğu'ndan Atıf Benderlioğlu'na gönderilen yazıda;

“8 öğrencinin dövizlerinin emrinizle kesildiği öğrenilmiştir. Akademik hürriyetlere ağır ve insafsız bir darbe sayılan bu hareket Hükümetin zihniyetini burada daha da aydınlatmaya yarayacaktır. Şahsi dava hakları baki kalmakla beraber bu öğrenciler ölen arkadaşlarına saygı gösterdikleri için ekme ve istikballeriyle oynayanları unutmayacaklardır” şeklinde ağır ifadeler yer aldı.⁷³

ABD merkezli bir diğer eylem de 15 Mayıs Pazar günü saat 14.00'da Columbia Üniversitesinin Karl Hall binasında gerçekleşti. Yapılan toplantının başkanlığını daha önce New York gösterilerine katıldığı için bursu kesilen Merkez Bankası öğrencilerinden Coşkun Ürün'lü yaptı.⁷⁴ Bursu kesilen öğrenciler de dâhil olmak üzere yaklaşık 90 kişi katılımıyla gerçekleşen toplantıda, evvela Türkiye'den geldiği iddia edilen mektuplardan, ülkedeki hadiselerle ilgili parçalar okunarak böylece heyecan yaratılmak istendi.⁷⁵

İngiltere'de ise 3 Mayıs 1960'da Londra İktisat ve Siyasal Bilimler Okulu öğrencilerinin kurduğu cemiyetin toplantısında, İstanbul ve Ankara Üniversiteleri öğrenci cemiyetlerine birer sempati telgrafı çekilmesine karar verildi. Daha sonra sadece talebe cemiyetlerine değil, Türk Hükümetine ve İstanbul'daki NATO Konferansı'na da birer telgraf çekilmesi uygun görüldü. Bu karardan sadece bir gün sonra London School of Economics Talebe Birliği

⁷¹ Toplantının Columbia Üniversitesi'nde misafir olarak görev yapan Aydın Yalçın tarafından tertiplendiği düşünülüyordu. Toplantıya katılanlar arasında Yalçın'ın eşi Nilüfer Yalçın da bulunuyordu. Bu toplantının Türkiye'de duyulması üzerine Atıf Benderlioğlu, toplantıya katılan öğrencilerin burslarının kesileceğini belirtti. Nitekim toplantı ve ertesi gün yapılan gösteriye katılan Sümerbank öğrencisi Erol Haraççı'nın bursu kesildi. New York toplantı ve gösterisi ile ilgili tahkikata devamlı 9 Mayıs 1960 tarihinde Eğitim Ataşesi Necati Dolunay'dan Atıf Benderlioğlu'na gönderilen yazı ile söz konusu gösterilere katılan öğrencilerin isimleri bildirilmiş, listede adı yazılı olmayanların ise tespit edildikçe bildirileceği belirtilmiştir. Yine öğrencilerin isimlerinin belirlenmesinde, gösteriler sırasında çekilen fotoğraflardan yararlanıldığı görülmektedir (BCA. YMK. 010.09/118.373.2).

⁷² BCA. YMK. 010.09/118.373.2.

⁷³ BCA. YMK. 010.09/118.373.2.

⁷⁴ Washington gösterilerine katıldıkları tespit edilmemesine rağmen Halis Odabaşı ve Fevzi Aygün ismindeki burslu iki öğrenci bölgedeki Türk öğrenci müfettişliğine giderek, toplantı ve gösterilere bilerek katıldıklarını söylemişler ve burslarının kesilmesini istemişlerdir (BCA. YMK. 010.09/118.373.2).

⁷⁵ BCA. YMK. 010.09/118.373.2.

tarafından ve Londra İktisat ve Siyasal Bilimler Okulu öğrencilerinden 28 kişilik bir grup saat 14.30'da sefarethane önünde sessiz bir yürüyüş yaptı. Ellerinde "hürriyetsiz tabsil", "Menderes istifa et" yazılı levhalar taşıyan öğrenciler, 25 dakikalık sessiz yürüyüşten sonra dağıldılar.⁷⁶

Bir diğer tepki de Almanya'daki Türk öğrencilerden geldi. Münih'teki 400'e yakın öğrenciden 60'dan fazlasının katıldığı sessiz yürüyüş için gerekli gösteri izni, Münih Talebe Cemiyeti adına alındı. 4 Mayıs'ta gerçekleşen yürüyüş sırasında ellerinde Almanca levhalar taşıyan öğrencilerin de isimleri tespit edilerek bursları kesildi.⁷⁷

Yurt dışında gelişen tepkilerle birlikte çok sayıda öğrenci derneği tarafından da 28-29 Nisan olaylarını destekleyici mesajlar geldi. Sol eğilimli uluslararası bir gençlik örgütü olan Demokratik Dünya Gençlik Federasyonu Merkezi Budapeşte'den, İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Cemiyeti'ne 2 Mayıs 1960'da "Demokrasi ve hürriyet mücadelemizi destekliyoruz. Federasyonun 87 milyon azasının beraber olduğunu temin ederiz" şeklinde Türk Hükûmetini protesto eden bir mesaj gönderdi. Yine merkezi Pekin'de bulunan Çin Talebe Federasyonu, İstanbul, Ankara, İzmir, Erzurum Üniversite Öğrenci Teşkilatlarına gönderdiği yazıda, Menderes Hükûmeti ve öğrenci olayları sırasındaki tavrı eleştiriliyordu. Prag Beynelmül Talebe Birliği ise İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği'ne gönderdiği yazı ile demokratik haklar için mücadele eden Türk öğrencilerine destek verdiklerini, yaralanma, ölüm ve hapisle neticelenen öğrenci olayları sırasındaki tutumundan dolayı Menderes'in baskı politikalarını protesto etiklerini belirtiyorlardı. Yine baskı tedbirlerinin durdurulmasını ve tutuklu öğrencilerin serbest bırakılmasını istiyorlardı.⁷⁸

Dönemin kayıtlarından, büyük bir heyecan yarattığı anlaşılan öğrenci olaylarının, yurt dışında özellikle yabancı basın kaynağı ile abartıldığı ve öğrenciler arasında infial yaratılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Bern Büyükelçisi Fahrettin Kerim Gökay'ın incelemeleri sonucunda Cumhurbaşkanlığı'na gönderdiği yazısında, öğrenci gösterileri sırasında ölü ve yaralı sayıları hakkında yapılan yanlış haberlerle ilgili İsviçre basınına ayrıca açıklama yaptığını ve bu yalan haberlerin düzeltildiğini bildiriyordu. Yine Almanya İkinci Bölge Öğrenci Müfettişi ve Kültür Ataşesi Adnan Ötügen tarafından Milli Eğitim Bakanlığına gönderilen yazıda, Alman basınında, öğrenci

⁷⁶ Toplantı ve gösterilere İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden görevli olarak İngiltere'de bulunan Doçent İdris Küçükömer ve eşi de katıldı. Bu arada yine İngiltere'de bulunan Münici Kapani'nin de öğrencileri desteklediği, ancak kendisinin yapılan toplantı ve gösterilere katılmadığı belirtilmektedir. Türk öğrenci müfettişliği tarafından Atıf Benderlioğlu'na gönderilen yazıda, İdris Küçükömer'in vekâlet emrine alınması, Münici Kapani için ise resmi bir görevi olmadığından başka bir tedbir düşünülmesi tavsiye edilmekteydi (BCA. YMK. 010.09/118.373.2).

⁷⁷ BCA. YMK. 010.09/118.373.2.

⁷⁸ BCA. YMK. 010.09/118.373.2.

olayları sırasında yüz elli üniversite öğrencisinin öldüğü gibi abartılı haberlerin yapıldığını, buradaki Türk öğrencilere bu tür haberlere inanmamaları konusunda telkinde bulunduğunu, ancak yeniden Türkiye hakkında olumsuz ve mübalâğalı haberler yapılarak, benzeri olayların daha yaygın şekilde tekrar etmesinden duyduğu endişeyi dile getiriyordu.⁷⁹

1960 Darbesi ve Öğrenci Olaylarına Yaklaşım

Siyasi hava gittikçe gerginleşiyor, ihtilal söylentileri ülke içinde yayılmaya başlıyordu. Nitekim Başbakan Menderes 1 Mayıs İşçi Bayramı'nı kutladığı radyo konuşmasında⁸⁰, “*Memleketimiz, ne bir ihtilal karşısındadır ne de ihtilalin sözde haklı sebepleri bu memlekette mevcuttur*” diyerek tepki gösteriyor, Hükûmet aleyhine yapılan bu yıpratma girişimlerinin sonuçsuz kalacağını belirtiyordu. Aynı konuşmasında yine öğrenci olaylarına da değinen Menderes, bu olayların da Hükûmeti yıpratmak için kullanıldığını söylüyordu.

Bayar ise olayları yerinde incelemek üzere İstanbul'a gitti. İstanbul'da Bayar başkanlığında yetkililerle yapılan toplantıdan sonra, olayların tırmanmasından korkulduğu için 1 Mayıs'ta Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 16.00'dan itibaren bir günlük sokağa çıkma yasağı ilan edildi ve sıkıyönetim emirlerini dinlemeyenlere silahla karşılık verileceği yönünde bir tebliğ yayınlandı.⁸¹ Sokağa çıkma yasağının ilan edilmesinin bir diğer sebebi de, 2 Mayıs'ta İstanbul'da toplanacak olan NATO toplantısıydı. Toplantı sebebiyle pek çok yabancı basın mensubu İstanbul'a gelmişti. Bu sebeple Hükûmet, toplantı sırasında gösteri yapılmasını istemiyordu.

Sokağa çıkma yasağına en büyük tepkiyi subaylar gösterdi. Ne pahasına olursa olsun emre uymayacaklar, herhangi bir öğrenci olayı çıkarsa ateş açmayacaklardı. Bununla yetinmeyen subaylardan Orhan Erkanlı ile Suphi Gürsoytrak bazı öğrencilerle temasa geçip, öğrencilere korkmamalarını, kimsenin kendilerine ateş etmeyeceğini söyleyerek, onları NATO Konseyi Toplantısı sırasında gösteri yapmaya teşvik ettiler.⁸² Böylece NATO Vekiller Konseyi'nin Şehzadebaşı'ndaki Belediye Sarayı'nda toplandıkları sırada üniversiteli öğrenciler,⁸³ ellerinde “*Hürriyet istiyoruz*”, “*Kahrolsun diktatörler*”, “*Yanımızdakiler sizden değildir, onlar diktatördür*” yazan levhalarla birlikte gösteri yapmaya başladılar.⁸⁴

⁷⁹ BCA. YMK. 010.09/118.373.2.

⁸⁰ *Milliyet*, 2 Mayıs 1960.

⁸¹ Özdağ, *age.*, s. 160. Bu arada Çapa Eğitim Enstitüsü, çalışan memurlar sokağa çıkma yasağına uymadığı için kapatıldı (Feyizoğlu, *age.*, s. 29).

⁸² İpekçi-Coşar, *age.*, s. 114.

⁸³ *Yüksek Adalet Divanı Kararları*, s. 455.

⁸⁴ İpekçi-Coşar, *age.*, s. 114-115; Özdağ, *age.*, s. 161.

İstanbul'da başlayan daha sonra Ankara ve İzmir'e sıçrayan öğrenci olaylarını, 30 Nisan'da Gazi Terbiye ve Teknik Öğretmen Okulu öğrencilerinin yürüyüşü, 1 Mayıs'ta Çapa Eğitim Enstitüsü toplantısı, 3 Mayıs'ta Balıkesir Eğitim Enstitüsü⁸⁵, İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi ve Balıkesir Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerinin yürüyüşü,⁸⁶ Bursa, Manisa ve Zonguldak'taki Eğitim Enstitüleri ve Teknik Okullarında görülen olaylar takip etti. Meydana gelen bu gelişmelerle üniversiteler ile iktidar arasındaki tüm köprüler yıkıldığı gibi Hükûmet güçlü bir düşman daha kazanmış oldu.⁸⁷

Darbeye giden süreçte tarihe 555 K Olayı olarak geçen ve Ankara'da Siyasal Bilgiler öğrencilerinin organize ettiği gösteri, yaşanan en önemli öğrenci olaylarından biri oldu.⁸⁸ Öğrenci olaylarına 21 Mayıs'ta yürüyüş yapan Harp Okulu öğrencileri de destek verdi.⁸⁹

Öğrenci gösterileri ihtilalin öncüsü ve habercisi olarak değerlendirilmekteydi.⁹⁰ Siyasi krizin 1960 baharında son noktaya gelmesi ve meydana gelen öğrenci olayları, ordu içindeki grupları da hareketlendirdi. Hatta darbeyi planlayan subayların önemli bir kısmı 28-29 Nisan'da meydana gelen bu öğrenci gösterilerinin darbe için gereken ortamın olgunlaşmasını sağladığını düşünmekteydi. Nitekim Ali Fuat Başgil de 27 Mayıs hadiselerinin İstanbul öğrenci olayları ile başladığını dile getirmektedir.⁹¹ Fakat ordu, uzun zamandır devam eden çalışmalarını, tam olarak darbe için yeterli görmüyordu.⁹² Bununla birlikte hızla gelişen olaylar sonucunda 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu yönetime el koydu.⁹³

⁸⁵ 3 Mayıs günü Balıkesir'de bazı öğrencilerin yürüyüşüne dair hazırlanan rapora göre, 42 kişinin ifadesine başvuran okul disiplin kurulu, öğrencilerin böyle bir yürüyüş yapmadıklarını, ancak kalabalığa karışıklarını ve hadisenin emniyetçe bir yürüyüş şeklinde haber verildiği sonucuna varmış ve "*Ağır Ceza Mahkemesince de tespit edilen suçsuzluk hükmü verilmiştir. Okul normal eğitimine devam etmektedir*" denilmiştir (BCA. YMK. 010.09/118.373.2.). Oysa 3 Mayıs günü Necati Bey Eğitim Enstitüsü öğrencileri iki sessiz yürüyüş yapmıştı, hatta bu öğrenciler için gösteri yürüyüşleri kanununa muhalefet suçundan soruşturma başlatılmıştı (Feyizoğlu, *age.*, s. 36).

⁸⁶ Feyizoğlu, *age.*, s. 27-36.

⁸⁷ Özdağ, *age.*, s. 154; Kahraman, *age.*, s. 60-61.

⁸⁸ Bilgi için bkz. Erkan Şekerci, *Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 251; Dikici, *agm.*, s. 25-26.

⁸⁹ 21 Mayıs'ta düzenlenen "*Harbiyelilerin Yürüyüşü*", ordunun sivil protestoları desteklediğini gösteriyordu. Nitekim bin kadar Harp Okulu öğrencisinin Cumhurbaşkanlığına yaptığı yürüyüşle biçimlenen gösteride, öğrencilere komutanları da refakat ederken, Ankara Sıkıyönetim Komutanı da göstericilere müsamahalı davranarak, marşlar söylemelerine izin vermişti. Böylece sivillerden sonra ordu da tavrını belli etmişti (Şekerci, *age.*, s. 251-252).

⁹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 416.

⁹¹ Başgil, *age.*, s. 120.

⁹² İpekçi-Coşar, *age.*, s. 108

⁹³ 27 Mayıs 1960 Darbesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Başgil, *age.*; İpekçi-Coşar, *age.*; Demirel, *age.*

İktidarı ele geçiren subaylar, 27 Mayıs günü yaptıkları bir konuşmayla müdahaleyi duyurmuşlar ve demokrasinin içine düştüğü kötü durum ve yaşanan olumsuz hadiseler nedeniyle TSK'nin memleketin idaresini ele almış olduğundan bahsetmişlerdir. Yapılan askeri müdahalenin öncelikli nedeni olarak ülkede yaşanan kardeş kavgası ve siyasi partilerin içine düştükleri uzlaşmaz durum gösterilmiştir. Ayrıca bu müdahalenin hiçbir kişiye ya da zümreye karşı olmadığını da altı çizilmiştir.⁹⁴ Yapılan bu açıklamalar, 27 Mayıs'ta girilen hareketin nedenlerinin ekonomik ya da sosyal değil, siyasal olduğunu yansıtmıştır.⁹⁵ Bununla birlikte olayların gelişimi dikkate alındığında ihtilale sebep olacak veya haklı çıkaracak gerekçeler olmadığı muhakkaktır.

Darbe sonrasında Milli Birlik Komitesi kurulmuş ve 1961 yılında yapılan seçimler sonucunda iktidarın sivil yönetime devredildiği ana kadar ülke yönetimi bu komite tarafından yürütülmüştür. 27 Mayıs askeri darbesi sonucunda tutuklanan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile Hükümet üyeleri, DP yöneticileri ve milletvekilleri Yassıada'da hapsedilmiş, darbeyi gerçekleştiren cunta tarafından kurulan özel bir mahkemede yargılanmışlardır. Türk siyasal tarihine "*Yassıada Yargılamaları*" diye geçen bu olay, günümüze dek süren önemli tartışmalara yol açmış ve toplumsal hafızada derin izler bırakmıştır.

Yassıada mahkemeleri, darbe sonrası oluşturulan Yüksek Adalet Divanınca kurulmuş, toplam 592 sanık, 19 ayrı davadan yargılanmıştır.⁹⁶ Yassıada dosyalarında "İstanbul-Ankara Olayları Davası" ayrı bir dosyanın ve tahkikat faslının adı olmuştur.⁹⁷ Yassıada'da görülen 19 davanın arasında yer alan "İstanbul ve Ankara Olayları Davası", Anayasayı İhlal Davası'ndan sonra görülen en çok sanıklı ve önemli dava idi. Davanın konusu, DP'nin çıkardığı Tahkikat Komisyonu'na yönelik olarak düzenlenen öğrenci protestoları ve bu protestolar sırasında yaşanan olaylardır. Sanıkların, olayların yaratıcısı olduğu iddia edildiği davada, böylece Anayasayı ihlal ettikleri öne sürüldü. Bu davada, Celal Bayar ile Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan'ın da aralarında bulunduğu 117 sanık yargılandı. Bu sanıkların içinde Bakanlar Kurulu'nun tamamı, Genelkurmay Başkanı, genel müdürler, emniyet müdürleri, sıkıyönetim komutanları ve polisler de vardı.⁹⁸

Yargılamalarda Celal Bayar'ın, Cumhurbaşkanlığı sırasında Anayasanın esas prensiplerine göre tarafsız olması gerekirken, bütün faaliyetlerinde partizan

⁹⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1992, s. 193.

⁹⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 5: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, 27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 13.

⁹⁶ "50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak", Türkiye Çalışmaları Grubu, Ankara, 2010, s. 12.

⁹⁷ Aydemir, *age.*, s. 416.

⁹⁸ "50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak", s. 19.

zihniyetle hareket ettiği söyleniyor, İstanbul ve Ankara olaylarının bastırılması ve bu esnada silah kullanılması konusunda yetkilileri azmettirmekle suçlanıyordu. Ayrıca 1 Mayıs'ta ilan edilen 15 numaralı tebliğin hazırlayıcısı olarak, tebliğde geçen "sıkıyönetim emirlerini dinlemeyenlere silahla karşılık verileceği" şeklindeki ifadenin bizzat isteği ile yazıldığı söylenerek suçlanıyordu. Nitekim sanıklardan Fahri Özdilek, Ethem Yetkiner ve Kemal Aygün de tebliğdeki "silahla karşılık verileceği" ifadesinin Bayar tarafından yazdırıldığını belirtiyorlardı.

Menderes ise yine Anayasa aykırı davranmaktan ve gerek olmadığı halde sıkıyönetimin ilan edilerek, İstanbul-Ankara olaylarının şiddetle bastırılmasında yetkililere emirler verip, suç teşkil edecek durumların doğmasına sebep olmakla suçlanıyordu. Ayrıca 28 Nisan'dan 27 Mayıs'a kadar gerçekleşen öğrenci hareketlerinde, üniversite gençlerinin hareket tarzlarını bir isyan ve ihtilal olarak değerlendirip, bu hareketleri şiddetle bastırmaktan bahsetmesinin, onun dikta rejiminin kurucusu olduğunu gösterdiği belirtiliyordu.⁹⁹

Öğrenci olayları kapsamında yargılanan bir diğer kişi de Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun'du. Erdelhun, İstanbul ve Ankara olayları sırasında istenilen ölüm ve yaralamaya azmettirme suçlarına iştirak etmek, yine emrindeki görevlilere de suç işlemleri için kanunsuz emir vermekle itham edildi. Bayar'ın göstericilere ateş açılması için emir verdiği, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın talimatı üzerine Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un da İstanbul'a giderek aynı fiillere katıldığı iddia edildi.¹⁰⁰

İstanbul-Ankara Olayları davasında yargılananlar arasında, çok sayıda emniyet mensubu da bulunuyordu. Bunlar arasında İstanbul Emniyet Müdürü Faruk Oktay ile adeta bu olayların en bilinen isimleri haline gelen Zeki Şahin ve Bumin Yamanoglu da vardı. Nitekim darbeden önce Başbakan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik,¹⁰¹ Yassıda yargılamalarında isimleri öne çıkan İstanbul Emniyet Müdürü Faruk Oktay, Emniyet Amiri Zeki Şahin ve polis memuru Bumin Yamanoglu gibi polisleri görevden almadıkları için sert

⁹⁹ *Yüksek Adalet Divanı Kararları*, s. 471-473.

¹⁰⁰ *Yüksek Adalet Divanı Kararları*, s. 492.

¹⁰¹ Darbe sonrasında Soruşturma Komisyonunca, İçişleri Bakanı Namık Gedik'in makamında yaptığı incelemeler sonucunda bulunan ve el konulan belgeler arasında, öğrenci olaylarına dair kendisine gönderilen telgraflar da yer alıyordu. Bunlardan CHP Ordu Milletvekili Hasan Ferda Güley ve Sivas Milletvekili Turhan Feyzioğlu tarafından Ankara'da meydana gelen öğrenci olayları ile ilgili çekilen telgraflar dikkat çekicidir. Güley yazısında, vekillerin bu olayları desteklediği ve tahrik ettiği yönündeki iddialara da cevap vermiş ve kendilerinin gençlere sükunet bularak fakültelerine girmelerini tavsiye ve vazifelilere yardımcı olmalarını rica ettiklerini belirtmiştir. Feyzioğlu ise 1 Mayıs tarihli yazısında, olay mahalline giden milletvekilleri arasında kendi adının da geçmesine tepki göstermiş, böyle bir iddianın gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir (B.C.A. YMK. 010.09/127.398.4.).

eleştirilere uğramışlardır.¹⁰² Bu davada polisler İstanbul Üniversitesi'ne izinsiz girmekle ve olaylarda öğrencilere ateş açmakla suçlandı ve ateş etme emrini kimin verdiği uzun süre tartışma konusu oldu.¹⁰³

Dava sonucunda, Celal Bayar, Adnan Menderes, Ethem Menderes, Medeni Berk, İzzet Akçal, Celal Yardımcı, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Atıf Benderlioğlu, Tevfik İleri, Hayrettin Erkmen, Hamdi Hüsrân, Nedim Ökmen, Şemi Ergin, Haluk Şaman, Sebati Ataman ve Abdullah Aker'in fiilleri, Anayasayı ihlalin maddi vakasını teşkil ettiği için, dosyaları Anayasayı İhlal Davası dosyası ile birleştirildi. Davada 84 kişi mahkûm olurken, 34 kişi de beraat etti.¹⁰⁴

Sonuç

28-29 Nisan öğrenci olayları, 1960 darbesine giden sürecin en önemli gelişmelerinden biridir. Bu olaylar ordunun öğrencilerin yanında, iktidarın karşısında olduğunu net bir şekilde göstermiştir. İstanbul'da başlayıp Ankara ve diğer şehirlerde de zamanla yoğunlaşan öğrenci gösterilerine sonradan askeri öğrencilerin de dâhil olduğu ve gösterilerin ortaklaşa yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bir araya gelen üniversiteliler ile askeri öğrencilerin kullandıkları slogan "Ordu millet el ele" şeklindedir. Ordunun olaylarda görev alması sonrasında en fazla kullanılan sloganlardan birisi de "Ordu gençlik el ele" olmuştur. Nitekim bu slogan, 27 Mayıs sigaralarının paketlerine amblem olacak kadar benimsenmiştir.

Ordu, destekçisi olarak gördüğü üniversite gençliğinin bu desteğini darbeden sonra da unutmamıştır. Darbe sonrası İstanbul Üniversitesini ziyaret eden MBK Başkanı Cemal Gürsel, öğrencilere yaptığı konuşmasında memnuniyetini ifade ederek, bir nevi onlara teşekkür etmiştir. Aslında bu teşekkür, öğrencilerin siyasetin nasıl bir parçası haline getirildiğini de gösteriyordu. Bu birlikteliğe paralel olarak 1960-1965 dönemi sırasında gençlik hareketleri, 27 Mayıs'ı savunma çizgisinde olmuştur.

Üniversitelerde meydana gelen öğrenci olaylarında üniversite hocalarının da etkisi olduğu muhakkaktır. Nitekim darbenin hemen ardından üniversite öğretim üyelerinden ve öğrenci teşkilatlarından, askeri darbeye karşı duyulan memnuniyetin ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca darbenin akabinde İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sıdık Sami Onar yaptığı açıklamalarda 27 Mayıs

¹⁰² Yapılan yargılamalar sonucunda Bumin Yamaoğlu on dört yıl hapis, beş yıl amme hizmetlerinden yasaklanma, 4 yıl memuriyetten mahrumiyet cezasına ve Zeki Şahin on dokuz yıl dokuz ay hapis cezasına çarptırıldı (Dikici, agm., s. 40).

¹⁰³ Yassıada duruşmaları sırasında polisin üniversiteye girmek için gerekli izni alıp almadığı tartışma konusu oldu. Öğrencilerin üniversite bahçesinde toplanıp gösteri yaptıklarını ve derse girmediklerini gerekçe gösteren bir polis şefine, Hâkim Başol "öğrencilerin derse girmemesi seni ne ilgilendirir" diye çıkıştı (Dikici, agm., s. 35).

¹⁰⁴ "50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak", s. 19.

Askeri Darbesi sürecinde üniversitelerin, öğrencileri ve öğretim üyeleri ile tam bir uyum halinde olduklarını ifade ediyor, darbe sonrası askeri kanat da üniversitelerin desteklerinden duydukları memnuniyeti dile getiriyordu. Nitekim darbe sonrasında, bir nevi yapılan askeri darbenin meşruiyetini bilimsel olarak açıklayan bildiri de, yine üniversite hocaları tarafından hazırlanacaktır.

Gerek öğrenci olaylarının çıkışı ve gelişimi gerek darbeye giden süreçte CHP'nin de önemli sorumlulukları mevcuttu. Nitekim söz konusu öğrenci hareketleri, üniversiteler üzerinde ciddi bir hâkimiyet kurmuş olan CHP'nin gençlik teşkilatları tarafından açıkça destelenirken, yine CHP'li milletvekilleri de bizzat gösterilere katılarak olayların tırmanmasında önemli bir paya sahip oldular. Bununla birlikte CHP, ülkenin kurucu partisi olarak üstlenip seçimle kaybettikleri iktidarı, ordunun gerçekleştirdiği darbe ile yeniden ele almayı hedefliyordu. Nitekim CHP darbe sonrası kurulacak olan ilk koalisyon hükûmetinde yer alacaktır. Ayrıca darbenin hemen öncesinde açıklanan İlk Hedefler Beyannamesi'nde yer alan ve yeni bir anayasada bulunması gereken niteliklerin sıralandığı hükümlerin tamamının, 1961 Anayasa'sı içinde yer alması, yine Anayasa'yı hazırlayan grup içinde de etkin olduğunu göstermektedir.

Öğrenci gösterilerinin sona ermesi için iktidar tarafından alınan tedbirlerin sonuçsuz kalmasının temel sebebinin, ordu mensuplarının göstericilere ateş etmeyi ve onları tutuklamayı reddetmeleri olarak görülmektedir. Bir nevi ordu mensupları ile öğrenciler arasındaki dayanışma, olayların devam etmesinde etkili olmuştur. Nitekim darbe sonrasında, ordunun öğrenci olaylarını bastırmak için görevlendirilmesiyle ilgili olarak MBK'nın yaptığı basın açıklamasında; üniversite hocalarının ve öğrencilerinin dürüst seçim, demokrasi ve hükûmetin istifasını isteyerek, asil bir şekilde gösterdiği tepkiyi bastırmak için ordunun görevlendirilmesinin, orduyu zor duruma düşürdüğü söyleniyordu.

Olayların gelişmesinde etkili olan bir diğer husus da, basına yayın yasağı getirilmiş olmasından dolayı kulaktan kulağa dolaşan, ölü ve yaralı sayılarının abartılarak verilmesi ile halkın geliştirdiği tepki oldu. Bu durum aynı zamanda yurt dışındaki Türk öğrencilerin de olaylara destek vermesini sağlarken, söz konusu yabancı ülkelerin bu olayları Türkiye aleyhine kullandığı muhakkaktır.

Bununla birlikte asıl önemli olan husus, olayların giderek büyümesinde ve gelişmesinde takındıkları tavır dolayısıyla eleştirilen Cumhurbaşkanı Bayar ve Menderes başta olmak üzere diğer muhatapların da, bu olaylarla ilgili suçlamalara darbe sonrasında kurulan Yassıada Mahkemelerinde maruz kalmalarıydı. Nitekim dönemin iktidarına duyulan öfke ve darbeyi meşrulaştırmak adına geliştirilen siyasal karşıtlıklar, yargılamalara da yansdı. Darbe hiç gerçekleşmeseydi ya da başarısız olsaydı, olayların değerlendirilmesi de şüphesiz ki bu yönde olmayacaktı.

Son olarak, 28 Nisan'da İstanbul'da başlayan ve giderek yayılan öğrenci olayları sonrasında da unutulmadı. Üniversite öğrenci teşkilatlarınca bu olayların yıldönümleri yapıldı ve siyasi bildirimler yayınlandı. Bu olaylar aynı zamanda dünya genelinde geniş bir yankı uyandıran 1968 kuşağı öğrenci olayları gibi kitlelilik düzeyinden uzak olmalarına rağmen, sokak muhalefetinin en görünür yüzü olarak, Türkiye'deki öncülü oldu.

Kaynaklar

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Resmi Yayınlar

TBMM. Zabıt Ceridesi

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet

Milliyet

Resmî Gazete

Kitaplar

AHMAD Feroz (1992) *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul.

AKTAR Yücel (1999) *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, Gündoğan Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.

ATNUR İbrahim Ethem, KALEMLİ Hüseyin (2016) *Erzurum'un Yüzleri, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

AYDEMİR Sefa Salih (2014) *1960–1980 Arası Türkiye Üniversitelerindeki Öğrenci Olayları İçin Bir Kaynak Olarak Türk Basını (Cumhuriyet- Milliyet ve Tercüman Gazetesi Örnekleri)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Mersin.

AYDEMİR Şevket Süreyya (1968) *İkinci Adam*, Cilt III, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BAŞGİL Ali Fuat (1966) *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, Yağmur Yayınevi, İstanbul.

CİNİSLİ Rasim (2017) *Bir Devrin Hafızası*, Doğan Kitap, İstanbul.

DUMAN Doğan-YORGANCILAR Serkan (2008) *Türkçülüğten İslamcılığa Milli Türk Talebe Birliği*, Vadi Yayınları, Ankara.

- “50. Yüldönümüünde 27 Mayıs’ı Hatırla(t)mak” (2010) Türkiye Çalışmaları Grubu, Ankara.
- EROĞUL Cem (2003) *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Dördüncü Baskı, Ankara.
- FEYİZOĞLU Turan (1993) *Türkiye’de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi (1960-1968)*, Belge Yayınları, İstanbul.
- GOLOĞLU Mahmut (1974) *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, Kalite Matbaası, Ankara.
- İpekçi Abdi-Coşar Ömer Sami (2010) *İhtilalin İcyüzü*, İstanbul.
- KABACALI Alpay (2007) *Türkiye’de Gençlik Hareketleri*, Gürer Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.
- (1994) *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.
- KAHRAMAN Ali Eren (2015) *27 Mayıs Askeri Darbesi’nde Ordu Üniversite İlişkisi ve Bunun Eğitime Yansımalarının Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Erzurum.
- KARAKUŞ Emin (1977) *Kırk Yıllık Gazeteci Gözü ile İşte Ankara*, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- KAYA Asil (2010) *Türk Siyasi Tarihi’nde CHP’nin Gençlik Kolları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir.
- KAZAN Burak (2012) *Türkiye’de Yaşanan Gençlik Hareketleri ve Öğrenci Olayları (1945-1960)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erzurum.
- ÖZDAĞ Ümit (2004) *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İkinci Baskı, İstanbul.
- ÖZKAYA Mehmet Şükran (2005) *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK Emine (2016) *1960 ve 1971 Yılları Arasında Türkiye’de Öğrenci Hareketleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Ankara.
- ŞEKERCİ Erkan (2000) *Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960)*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ Tanzer Sülker (1997) *Türkiye’de Gençlik Hareketleri*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul-Yassıada (14 Ekim 1960 - 15 Eylül 1961)* (2007), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.

TURAN Şerafettin (2002) *Türk Devrim Tarihi 5: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, 27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

MATER Nadire (2009) *Sokak Güzeldir 68'de Ne Oldu?*, Metis Yayınları, İstanbul.

Makaleler

ACAR Ayla (2012) Basında 'Tan Olayı' - 4 Aralık 1945, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt II, Sayı 43, s. 1-22.

AKGÜN Seçil Karal (2009) Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt XI, Sayı 43 (Bahar), s. 407-454.

BAKAN Selahaddin-ÖZDEMİR Hakan (2013) Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 14, Sayı 1, s. 373-397.

BULUT Sedef (2009) Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt II, Sayı 4 (Yaz), s. 125-145.

CAN Talip (1996) Yükseköğretimde Öğrenci Olayları, *Eğitim Yönetimi*, Sayı 4 (Güz), s. 531-538.

DİKİCİ Ali (2014) 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve 'Türk Polisi', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 89 (Temmuz), s. 11-59.

HALICI Şaduman (2007) Vagon Li Olayı: Türkçe'ye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı 11, s. 63-77.

ÖZDEMİR Ali Ulvi (2012) İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945), *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 49, (Bahar), s. 179-216.

TOPRAK Zafer (2013) Mülkiye'de İktidara Karşı Öğrenci Direnişi - Prof. Turhan Feyzioğlu'nun Bakanlık Emrine Alınışı, Aralık 1956, *Toplumsal Tarih*, Sayı 235 (Temmuz), s. 50-57.

TUĞLUOĞLU Fatih, (2016) Demokrat Partinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Zile Hadisesi (17 Ekim 1958), *Tarihin Peşinde*, Sayı 15, s. 155-183.

UZUN Hakan (2009) Cumhuriyet Gençliğinin Mısyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt VI, Sayı 3 (Eylül), s. 57-81.